

FRÁTER Jánosné

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MŰKÖDÉSE
(1854—1949)

BUDAPEST, 1966

FRÁTER Jánosné

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MŰKÖDÉSE
(1854—1949)

BUDAPEST, 1966

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVTÁRA

Igazgató:
dr. Rózsa György

Lektorok:

dr. Csapodi Csaba
dr. Kónya Sándor
dr. R. Várkonyi Ágnes

FRÁTER Jánosné

A Magyar Tudományos Akadémia
Történettudományi Bizottságának
működése (1854—1949).

Bp. 1966. 63 p. 6 t. 24 cm.

| A Magyar Tudományos Akadémia Könyv-
tárának Közleményei. — Publicationes
Bibliothecae Academiae Scientiarum
Hungaricae. 52. |

Angol kiv.

ETO 061.12(439).024.3:943.9

I. A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG MEGALAKULÁSA, SZERVEZETI KERETEI

Történetírásunk mind a mai napig nélkülözi a Magyar Tudományos Akadémia 1945 előtti történetének szintézisét. A Magyar Tudományos Akadémia első évszázadá-n kívül¹ sem a második világháború előtt, sem a felszabadulás után nem történt kísérlet ilyen munka kidolgozására. Milyen volt az Akadémia helyzete, és mi volt a szerepe több mint egy évszázadon át a magyar tudományos élet fejlődésében, az egyes tudományágak létrejöttében és alakulásában? Erre is válaszolni kell történetírásunknak, a tudománytörténetnek. A régi Akadémia történetének megírása ma már szükségszerű követelmény.

Az Akadémia Elnöksége határozatot hozott a munka elvégzésére. Az alábbi tanulmány ehhez kíván adatokat szolgáltatni. Nem az Akadémia történet szemléletének vizsgálatára vállalkoztunk, hanem a Történettudományi Bizottság forráskiadói tevékenységének kialakulását, szervezeti kereteit, e munkálkodás — általunk fontosnak tartott — részleteit, és a közel százesztendőös forrásfeltárás eredményét kívántuk folyamatában áttekinteni.

*

Az Akadémia működésében fontos szerepe volt a bizottságoknak. „Oly ügyek, melyek bővebb átvizsgálást kívánnak, előleges tárgyalás végett bizottmányokhoz utasíttatnak. Ilyenek vagy *állandók*, melyekre bizonyos folyómunkák vagy kiadások bízattak, s melyek az illető osztály által elégséges számú rendes és ha szükséges, levelező, sőt tiszteleti tagokból is állíttatnak össze és egészíttetnek ki, vagy *ideiglenesek*...”²

Az Akadémia legrégibb bizottsága — a Történettudományi Bizottság³ — állandó jelleggel 1854-ben alakult.

Megalakítását a szükség indokolta: a szabadságharc bukása után a nemzet figyelme fokozottan fordult múltja felé, és hiányoztak a magyar

¹ Megjelent: Bp. 1926.

² Alapszabály 48. §. Akadémiai Értesítő (a továbbiakban Ak. Ért.). 1858. 557. p.

³ A továbbiakban TB. Megjegyezzük, hogy az iratokban találkozunk a Történelmi Bizottmány, Történelmi Bizottság és Történeti Bizottság változatokkal is.

múlt feltárására vonatkozó forráskiadványok. Emellett természetesen hatott az az Európa-szerte uralkodó felfogás, hogy a hazai történet forrásait felkutassák és publikálják. Következménye a nagy sorozatok megjelenése volt. (Pl. Pertz H.: Monumenta Germaniae historica, Pratz E.: Monumenta historica Russiae (Petropoli, 1841—42.), Fontes rerum Austriacarum stb.)

Az Akadémián belül Toldy Ferenc titoknok az 1854. január 23-án tartott történettudományi osztály kisgyűlésén⁴ azt az indítványt terjesztette elő, hogy támogasson az osztály egy, az Akadémia által kiadandó Történeti Kútfők Tára c. kiadványt, mert úgy vélte, hogy *fontos*, sőt *szükséges* (a szerző kiemelése), hogy egy ilyen kiadvánnyal az Akadémia a magyar történetírásban a kútfő tanulmányozására és a „positív” irány erőteljesebb kifejlődésére *hatást* gyakoroljon. Toldy Ferenc az időt ekkor találta a legalkalmasabbnak, mivel a bekövetkezett társadalmi és politikai változások lehetővé tették sok magánlevéltár megnyitását, vagy legalábbis anyagának nagyobb hozzáférhetőségét a kutatók előtt. Az anyagi ellátottságra nézve azt javasolta, hogy az Akadémia Igazgató Tanácsa egy bizonyos, bár mérsékelt összeget bocsájtana egy e gyűjtemény előállításával megbízott *állandó bizottmány* rendelkezésére, amely ebből az összegből díjazná az írókat, és fedezné a kiadás elégtelen jövedelméből keletkező hiányt.

Az Akadémia Történettudományi Osztálya helybenhagyta a Történeti Kútfők Tára eszméjét, és a TB első tagjaiul Toldy Ferencet, Érdy Jánost, Jerney Jánost, Repiczky Jánost és Wenzel Gusztávot jelölte ki. A konkrét tennivalókra egy kimerítő javaslat elkészítését írta elő.⁵

A kimerítő javaslatot az 1854. április 24-i kisgyűlés tárgyalta, amely

⁴ Ak. Ért. 1854. 20. p. (Kis gyűlés = Kisebb gyűlés a Magyar Tudós Társasági Névkönyv (1841-re) szerint a heti üléseket jelentette, amelyen a helybeli rendes akadémiai tagok kötelesek voltak megjelenni, a tiszteleti és vidéki rendes tagok a kisgyűléseken „megjelenhettek”. Ez eleinte az egész Akadémiát jelentette, ahol minden kérdésben döntöttek. (A kisgyűlések tárgyait részletesen meghatározza a már említett Névkönyv utasító határozata, [Ügyrendje], 31—33. p.) A kisgyűléseken kívül csak az évente megtartott nagygyűlés volt, ahol a kisgyűlésekben nem döntött kérdésekben határozott az Akadémia, itt választották az új tagokat stb.

Ez a rendszer 1846-ig folytatódott, ezután minden második héten folytak kisgyűlések, felváltva a hat osztály sorrendjében, és minden második héten az összes akadémia ülésezett, vagyis az összes rendes tagok megjelenése kötelező volt. Ez volt az úgynevezett *Összes ülés*.

A Magyar Tudós Társaság Névkönyve 1846-ra az utasító határozatában már külön szabja meg az osztályok kisgyűléseinek, és külön az összes üléseknek a tárgyait. (45—46. p.)

1861-től az Akadémiai Almanach a kisgyűléseket már osztályüléseknek nevezi (gyakorlatban azonban még mindig kisgyűléseknek hívták), és csak az 1869-ben módosított szervezeti mechanizmus után, amikor a hat osztályt háromba vonták össze, nevezték a gyakorlatban is I., II., III. osztály üléseinek.

Az összes ülés gyakorlata és elnevezése mindvégig megmaradt. Így működött az Akadémia egészen az 1949. évi átszervezésig.)

⁵ Uo.

— hivatkozva az Akadémia feladataira a magyar történettudomány művelésében⁶ — körvonalazta a TB feladatkörét, célul tűzte ki: a magyar történelmi emlékek tervszerű nyomozását, gyűjtését és kiadását. Meghatározta a kiadandó folyóirat címét, ami Történeti Kútfők Tára helyett *Magyar Történelmi Tár* lett, és a TB tagjait Czech Jánossal és Podhradszky Józseffel kibővítve, a kisgyűlés az egész tervezetet megerősítés végett az összes ülés elé rendelte.⁷

Az összes ülés csak 1857-ben mondta ki: „A TB-nak kisgyűlésileg ajánlott szerkezete megerősítettet.”⁸

A TB feladatának pontos meghatározását az Akadémia 1861. évi Almanach-ja közli. Eszerint: „Az állandó Történelmi Bizottmány feladása a magyar történelem kútfői felkeresése, gyűjtése, kiadása.” Ebből a célból a bizottság levelezésbe bocsájtkozik nyilvános és magán könyv- és levéltárakkal, egyes gyűjtőkkel és történetkedvelőkkel, az itt-ott fennmaradt kútfőszerű emlékekről tudomás, regeszták, hű másolatok, ahol lehet, az eredetiek megszerzése végett. Olyan kéziratok, melyek másképp nem szerezhetők meg, azok megvásárlását ajánlja az Akadémiának. A bizottság kötelességének tartja nemcsak a rögtön kiadandó iratokat gyűjteni, és azok közzétételét azonnal eszközölni, hanem mindent felhalmozni, ami az eljövendő korokban is a reá bízott célok megvalósítására szolgálhat, hogy eképp egy kritikai hűséggel és pontossággal később kiadandó Egyetemes Magyar Okmánytár előkészíttessék.

Az Ügyrend további pontja a TB részére alakított külön pénztár bevételi forrásait közli (amit a 7. lapon ismertetünk), majd így folytatódik: A bizottság a gyűjtött történeti kincseket kiadja:

„A) a [*Magyar*] Történelmi Tárban, melynek fő célja a magyar történeti kútfők ismeretének előmozdítása, s kisebb kútfők közlése. Ilyenek különösen

1. megyék, kerületek, városok, vidékek s kisebb községek községi életére, jogviszonyaira és szerkezetére vonatkozó iratok, mint statutumok, jegyzőkönyvek, jövedelmi s költség-kimutatások: a tanulság és fontossághoz képest egészben vagy kivonatban.
2. Családok, urodalmak, úgy egyházi megyék, káptalanok, szerzetek

⁶ A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje IV. pontja szerint a Történelmi Osztály „köre” a következőleg állapítottatott meg: „Történetírás elmélete. Emberiség és művelődés története. Egyetemes és különös történetírás, polgári s egyházi, főleg hazai. A segédtudományok, névszerint, földirat, nemzedékrend- és időtan, úgy régiség-, érem-, oklevél-, czímer- és pecséttan. A hazai történetek felvilágosítására közirományok, oklevelek, s egyéb történeti emlékek nyomozása, ilyek s egyéb kútfők gyűjtése, kiadása, bármely nyelven legyenek azok írva. Életírás, s itt is különösen a hazai.” Akadémiai Almanach 1861-re. 60—61. p.

⁷ Ak. Ért. 1854. 107. p. és a Történettudományi Bizottság íratái (a továbbiakban: Iratai) 1/1854.

⁸ Ak. Ért. 1858. 310. p.

és egyházi községek történetére vonatkozó iratok, tehát ok- és alapítványlevelek, végintézetek, nemzedékrendi jegyzetek, jószágbecsük és jövedelmi kimutatások, egyházlátogatási jelentések, anyakönyvek s nekrologiumok kivonatai stb.

3. A földművelés, műipar és kereskedés történetére vonatkozó emlékek, mint urbáriumok, czéh-szabályok, árszabások, vásárkiváltások stb.
4. A törvényhozás, közigazgatás, országos pénzügy és jogszolgáltatás történetét felvilágosító jelentések, utasítások, magán naplók, összeírások, nevezetesebb pörök és ítéletek, kivált a régiebb időkből.
5. A külviszonyokat felderítő állami szerződévények, békekötések s azokra vonatkozó acták, követségi utasítások, jelentések, a régiebb időből.
6. Egyes nevezetesebb eseményekre, úgy történelmi személyekre vonatkozó okmányok, levelezések.
7. Régi kéziratok és könyvekben, régi missálék és naptárakban stb. található történelmi feljegyzések; továbbá kisebbféle naplók.
8. Tudományos intézetek történelmi emlékei.
9. Felírások.
10. Levél-, könyv- és kéziratárak történelmi kéziratai és okmányai ismertetése, kivonatai regesták alakjában.
11. Utasító, ismertető sorozata Magyarországot s annak régi tartományait illető, külföldön megjelenő, történelmi kútfőknél; úgy szinte külföldi munkákban található magyar történelmi kútfői közlések kivonatai.
12. Az Akadémiához érkező okmányok tartalomjegyzékes folyó sorozata.

Mi e közlemények formáját illeti, az azokat bevezető, követő, bevezető szöveg nem annyira okoskodó, s történetnyomozó, mint lényegesen kútfő-ismertető, ezeket csoportozó és összefüggestető legyen.

B) *A Magyar Történelmi Emlékekben* (Monumenta Hungariae Historica). Ezek fő osztályai:

- a) Okmánytárak (Diplomataria), egyes nagyobb, vidékek, hatóságok, családok vagy tárgyak szerint, oklevelek és másnemű hivatalos és történelmi érdekű magánirományokból, melyek eddig vagy egészben, vagy részben kiadatlanok, vagy kézen nem forgó, főleg külföldi, munkákban jelenvén meg, íróink előtt nagyrészt ismeretlenek, vagy ha nálunk megjelentek is, részint nem mentek még be okleveles gyűjteményeinkbe, részint igen hibásan adattak ki.

b) Kútfőszerű Történetírók (Scriptores), deák, magyar, sőt más nyelveken is.

c) Országgyűlési irományok: acták, naplók kiadatlan törvényszövegek.”

A közzététel külön osztályait képezik:

„C) A *Török—Magyar Kor Történelmi Emlékei*, melyek gyűjtése, fordítása s a bizottmány ügyelése alatt kiadásáról egy külön, e végett megbízott tag gondoskodik.

D) A *Magyar Leveles Tár*, vagyis magyar nyelven írt régibb levelek gyűjteménye, melyek mind az országos és egyházi, mind a műveltségi, beléleti és nyelvtörténetre kútfőül szolgálnak.

A tárgyak megvizsgálása, megbírálása és összeállításában a bizottmány önnállólag jár el, de munkálatairól évenként az összes ülés elébe részletes jelentést ad.”⁹

A TB megalakulása után azonnal munkához látott. Már 1854. november 27-én jelentést ad munkálkodásáról az osztálynak, amelyet az el is fogad és az elnök is jóváhagy,¹⁰ bár még mindig csak elnöki rendelkezésből működik. Wenzel Gusztáv szóvá is teszi ezt¹¹ és az Igazgatósági Ülés két nappal később kimondta, hogy a „Történettudományi Bizottság munkálkodásában meghagyatott.”¹²

A TB eleinte az Elnökség által rendelkezésére bocsájtott anyagi eszközzel rendelkezett; pénzügyeit a Főtitkári Hivatal utaltványozta. Az 1855. december 17-i történettudományi osztályülésen, amikor a bizottság ismét jelentést tesz működéséről, indítványa folytán „ajánlatott az Igazgatóságnak egy, a Történelmi Bizottmány részére külön szolgálандó pénztár alapítása”, melynek forrásai adódnak:

1. Elnökségi adományból évi 1000 forint.

2. A Teleki-alapítványból a könyvkiadásra szánt összeg reá eső része.

3. A TB által kiadott könyvek eladásából befolyt összeg.¹³

A különpénztár jóváhagyása 1857-ben az Igazgató Tanács június 7-i ülésén történt. Így a Magyar Történelmi Tár előkészítési munkálatai során¹⁴ meghatározott eszmei célkitűzés alátámasztására kialakultak a bizottság működésének szervezeti keretei is. Önálló költségvetéssel rendelkezett, de beszámolási és elszámolási kötelezettséggel tartozott az osztálynak, illetőleg az Igazgató Tanácsnak. Kisebb ügyekben maga döntött, fon-

⁹ Akadémiai Almanach 1861-re. 68—71. p.

¹⁰ Iratai 4/1854.

¹¹ Ak. Ért. 1855. 333. p.

¹² Uo. 335. p.

¹³ A Történettudományi Bizottság jegyzőkönyvei (a továbbiakban: Jegyzőkönyvek) 1855.

¹⁴ Iratai 1/1854.

tosabb ügyeit és új feladatait az Osztály, illetőleg az összes ülés hagyta jóvá. Évi költségvetésében az Igazgató Tanács határozott.¹⁵ Tagjait a bizottság javaslata alapján az osztály ajánlására az összes ülés választotta.

Lényegében az így kialakított szervezeti kerek között működött a bizottság 1877-ig. Ekkor merült fel az összes ülésen, hogy ki kell dolgozni az osztályok és a bizottságok közötti viszony ügyrendjét. Erre albizottság alakult, amelyben a TB-ot Fraknoi Vilmos, a bizottság előadója képviselte.¹⁶ E munka eredményét tükrözi az Akadémia (1879. évi Almanachjában) alapszabályában, illetőleg az ügyrendben bekövetkezett változtatás. Itt már rögzítve van, hogy az állandó bizottságok tagjait három évre választja az illető osztály nagygyűlési értekezleten (ez 1880-ban történik először); amennyiben a három év alatt új tagok választása szükséges, ez minden évben megtörténhet a nagygyűlésen, de ezeknek a tagoknak a megbízása is az egész bizottságéval egyidőben jár le. A megválasztott bizottságok — titkos szavazással — szintén három évre választják elnöküket és előadójukat, és segédtagul választhatnak olyan szakférfiakat is, akik nem tagjai az Akadémiának. A segédtagoknak azonban csak tanácskozási joguk volt,¹⁷ akik a gyakorlatban rendszerint rendes tagokká váltak.^{17a}

A kialakított szervezeti mechanizmus mindvégig, azaz 1949-ig jól szolgálta a meghatározott célt, de a bizottság feladata, működésének csaknem száz esztendeje alatt szinte változatlan maradt, amely egy-egy periódusban negatív irányban is hatott. Munkálkodását tulajdonképpen az előadó fogta össze. Ő volt az általában havonta tartott ülések szervezője, a jegyzőkönyvek vezetője, a határozatok gyakorlati végrehajtója, az évi munka összegezője, és új feladatok ihletője. Ő adta ki a kéziratokat véleményezésre a bizottság által kinevezett bírálóknak, és az üléseken ismertette a beérkezett véleményeket. A munka kiadásában a bizottság határozott. Az előadó mellett fontos szerepe volt az elnöknek, aki tekintélyével és tisztségénél fogva, sokat tehetett a történettudomány jövője érdekében. Természetesen a bizottság minden tagjának aktivitására is szükség volt. Csak ez vihette előre és fejleszthette a bizottság munkáját olyan színvonalra, ami az Akadémia céljainak és a történetírás követelményeinek is megfelelt. A bizottság elnökei, előadói és tagjainak névsorát a 2. sz. mellékletben közöljük.

¹⁵ A TB évi dotációinak kimutatása összefoglalóan az 1853—1858-as évekre a bizottság iratai között a 2/1858 tétel alatt található; az 1860-as évek anyagi ellátottságának problémáit a későbbiekben a szövegben közöljük, míg 1871-től a bizottság működése végéig, illetőleg 1944-ig az 1. sz. mellékletünkben adjuk. A második világháború utáni évekre nem találtunk pénzügyi adatokat.

¹⁶ Jegyzőkönyvek, 1877. június 7.

¹⁷ Akadémiai Almanach 1879-re. 114—115. p.

^{17a} Segédtagok voltak először: (a bizottság működése alatt) Nagy Gyula, Schönherr Gyula, Tagányi Károly, Teleki Géza, Illés József, Domanovszky Sándor, Szentpétery Imre, Hóman Bálint, Iványi Béla, Lukinich Imre, Holub József, Dóry Ferenc, Házy Jenő, Jánossy Dénes és Szabó István is.

II. A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG MŰKÖDÉSE

1. Magyar Történelmi Tár és Történelmi Tár

A TB első ténykedését az a jelentés foglalja össze, amelyben a kiadandó Magyar Történelmi Tár célját és tematikáját terjesztette a Történettudományi Osztály elé. „Rendszabásaink negyedik pontja azt kívánja — írta a bizottság a bevezetésben —: a haza és a tudomány kétség kívül főleg az Akadémiától várja, hogy a hazai történelem kútfojtát összegyűjtve, a tudomány gazdagítására szolgálókat közvégtelenül, így a kritikai vizsgálódásoknak anyagot nyújtván, a magyar történetírást oly útra vezesse, amelyen a homályban lévő történeti igazságokat minél biztosabban feldeírthesse, s annak körét minden irányokban kitágíthassa.”¹⁸

A továbbiakban a jelentés azt sorolja fel, hogy mit tett eddig ennek érdekében az Akadémia, majd rátér arra, hogy „egy egyetemes magyar okmánytár kiadását is a haza méltán az Akadémiától igényelheti”. Ez azonban hosszabb előkészítő- és szervezőmunkát igényel. A TB célja jelenleg az lehet — folytatja jelentésében a bizottság —, hogy egy kisebb vegyes iratokat magábanfoglaló folyóirat tervét és kiadását készítse elő. A folyóirat rendeltetése a „magánosoknál és közhelyeken is elszórva levő kisebb emlékek kiadása által egyfelől a hazai történelem egyes pontjai felvilágosításához járulni, másfelől figyelmet, buzgóságot az olvasó és író közönség részvételét felgerjeszteni...”¹⁹

Mindezt a bizottság a Magyar Történelmi Tár c. időhöz nem kölyóirat megindításával óhajtotta elérni.

Ennek a jelentésnek érdekessége volt, hogy részletesen ismertette a folyóiratban megjelentendő cikkek témakörét, formáját, amely a bizottság szerint” nem annyira okoskodó s történetnyomozó, hanem lényegesen kútfojtsmertető” legyen. Ehhez anyagot egyenlőre nagy bőséggel nyújtanak az Akadémia, a Nemzeti Múzeum és Egyetemi Könyvtár, valamint az akadémiai tagok gyűjteményei.²⁰

(Némi változtatással ez a szöveg került a Magyar Történelmi Tár első kötetének előszavába is, valamint az akadémiai ügyrend IV. pontjának

¹⁸ Iratai 1/1854. és Ak. Ért. 1854. 104. p.

¹⁹ Uo.

²⁰ Iratai 1/1854.

szövegébe, amely a szabadságharc után az Akadémia alapszabályának módosításával először 1861-ben jelent meg.)²¹

Miután az Akadémia Történettudományi Osztálya és összes ülése jóváhagyta a folyóirat megindítását, Toldy Ferenc körlevelet küldött a TB tagjainak, amelyben közölte az Akadémia határozatát a Magyar Történelmi Tár megindításáról. Ismertette a TB tagjainak névsorát, és azt, hogy a TB-nak feladata két később megindítandó nagy gyűjteménynek, az Egyetemes Magyar Okmánytárnak, és a Magyar Kútfőszerű Történetírók kiadásának tervét kidolgozni. A körlevél utolsó pontja kéri a bizottság tagjait, hogy 1854. május 29-én a TB első értekezletén jelenjenek meg a bizottság elnöke, jegyzője megválasztása, és a legközelebbi teendők meghatározása céljából.²²

A TB első jelentéséből arról értesülünk, hogy megindultak a levelezések a Magyar Történelmi Tár első két kötete anyagának összegyűjtéséhez. A munka eredményességét bizonyítja, hogy a folyóirat kötetei 1855-ben meg is jelentek, és a hatvanas években bekövetkezett kisebb megszakításon kívül, hosszú időn át fontos szerepet töltött be az egész magyar történettudomány művelésében.²³

Szerkesztését és kiadását 1878-tól a Magyar Történelmi Társulat vette át. Az átvétel előzményeire vonatkozó feljegyzéseket megtalálhatjuk a TB iratai között. Ez a következőképpen történt:

A TB ülésén Fraknói Vilmos bizottsági előadó indítványozta, hogy a Magyar Történelmi Tár ezentúl mint negyedéves folyóirat jelenjen meg, és szélesebb körben való elterjesztés végett olcsó áron hirdessenek előfizetést rá. Kérje fel a TB a Magyar Történelmi Társulatot, hogy a folyóirat terjesztését vállalja magára. A részletes terv kidolgozására egy szűkebb bizottság kiküldését kérte. A TB Szilágyi Sándort, Pauler Gyulát és az előadót jelölte ki az albizottság tagjainak.²⁴ Egy hónappal később elfogadták az albizottság javaslatát és indokolását,²⁵ amelyet mint eddig ismeretlen dokumentumot, az alábbiakban kivonatossan közlünk:

Az albizottság úgy fogta fel feladatát, hogy minden módosításnak azon a kereten belül kell maradnia, amelyet az Akadémia ügyrendje a Magyar Történelmi Tár feladatával kapcsolatban kijelöl; vagyis a folyóirat ezután is a kisebb történeti források gyűjteménye kell legyen, amely nem zárja ki annak kimondását, hogy a jövőben államférfiak és hadvezérek levelezéseire, és a művelődéstörténeti adatok közlésére az eddiginél nagyobb gondot fordítsanak. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Ma-

²¹ Akadémiai Almanach 1861. 68—71. p.

²² Iratai 2/1854.

²³ 1863—1868 között anyagi okokból nem jelenhetett meg. Igazgató Tanács jelentései 1867. 14. p.

²⁴ Jegyzőkönyvek, 1877. október 6.

²⁵ Jegyzőkönyvek, 1877. november 3.

gyar Történelmi Társulat kívánsága volt a folyóirat tartalmának ilyen irányú bővítése.

Az albizottság szerződéskötést ajánlott a két testületnek az új folyóirat kiadásának biztosítására. Az előterjesztésben a folyóirat címéből ki maradt „a Magyar” elnevezés, és kiadóként a Magyar Történelmi Társulat és az Akadémia Történettudományi Bizottsága szerepelt. A szerződést a felek megkötötték, amely kimondta, hogy az Akadémia fenntartja ellenőrzési és tulajdonjogát, úgy, hogy a folyóiratot a TB előadója és a Magyar Történelmi Társulat titkára együttesen a TB szabályainak értelmében szerkeszti. A Történelmi Tár kiadását egészen a Magyar Történelmi Társulat végzi. A szerződés egy évre szól, amit csak a folyamatban lévő év január 1. és június 30. között mondhat fel az egyik vagy a másik fél. Ha a felmondás ebben az időben nem történik meg, a szerződés automatikusan ismét egy évre meghosszabbodik. Az Akadémia félévi részletekben évi 1000 Ft-tal járul a folyóirat kiadásához, a többi költséget a Magyar Történelmi Társulat fedezi, ezért a kinyomtatott példányok a társulat tulajdonát képezik; ezekre előfizetést hirdethet, könyvárusítás útján terjesztheti stb.

Érdekes az az indokolás, amelyet az albizottság a Magyar Történelmi Tár átalakításakor, a javaslatokat alátámasztó célzattal terjesztett a TB elé. Ebből az derül ki, hogy a XIX. század második felében már régebb idő óta érezhető volt egy olyan folyóirat hiánya, amely az apróbb történeti forrásokat a nagyközönséggel megismerteti, és ezzel felkelti figyelmét és érdeklődését a nagyobb történeti munkák iránt is. Mivel a Magyar Történelmi Tár eddig határozatlan időközökben jelent meg, ezt a feladatot nem tudta betölteni, nem tudott „gyökeret verni” a nagyközönség körében. A Magyar Történelmi Társulat — éppen jellegénél fogva — közvetlen kapcsolatban áll azzal a közönséggel, amely érdeklődik a történelem iránt — folytatta indokolását az albizottság —, így sokkal könnyebben és célszerűbben teljesítheti ezt a feladatot, mint a TB. A társulat tíz év óta folytatott munkálkodása, a vándorgyűlések által teremtett kapcsolatain át, az ország legkülönbözőbb levéltáraiban annyi adatot gyűjtött össze, hogy a folyóirat szellemi ellátására is elegendő anyaggal rendelkezik. Az Akadémiára is előnyös ez a helyzet, mert kevesebb anyagi erőfeszítést kell tennie, és ami a legnagyobb haszon: hogy a TB és a Magyar Történelmi Társulat közt a régóta óhajtott szorosabb kapcsolat és együttműködés megvalósul.²⁶

Sajnos, a két testület közötti szerződésnek a szövege nem ismeretes előttünk (Lukinich Imre sem említi a Magyar Történelmi Társulatról írott művében), de valószínűnek tartjuk, hogy a javaslatnak a fent ismertetett pontjait foglalja magában.

²⁶ Iratai 10/1877.

A TB egyébként az 1878. január 5-i ülésén már tudomásul vette a Magyar Történelmi Társulattal a Történelmi Tár ügyében megkötött szerződést, és megtekintette az új alakban megjelenő folyóirat első kötetét.²⁷

A TB ilyen módon megoldottnak tekintette az Akadémia ügyrendjében a Történelmi Tár kiadásával reá rótt feladatot és munkája súlypontját a második fő területre, a monumenták kiadásának gondozására helyezhette át.

1899-ben Szilágyi Sándor, a Történelmi Tár szerkesztőjének halálával, Fejérpataky László veti fel a TB-ban, hogy a bizottság foglaljon állást abban: nem szükséges-e változtatás a Történelmi Tár kiadásában a bizottság és a társulat között 1877-ben kötött szerződésben. A bizottság úgy határozott, hogy felhívja a társulatot egy három-három tagból álló vegyes bizottság összeállítására, amelynek feladata egy közös javaslat kidolgozása a Történelmi Tár jövődi kiadására.²⁸ A vegyes bizottság tagjai a TB-ból: Acsády Ignác, Vécsey Tamás és Fejérpataky László. A Magyar Történelmi Társulat részéről: Emich Gusztáv, Komáromy András és Tagányi Károly voltak.²⁹

Ez a kiküldött vegyes bizottság elsőfőben helybenhagyta az 1877-ben kötött szerződést,³⁰ a Magyar Történelmi Társulat mégis arról értesíti a TB-t ugyanez év májusi határozatával, hogy a szerződést 1899. december 1-ével felmondja, de nem zárkózik el az elől, hogy a jelenleginél a társulatra kedvezőbb és a kiadvány érdekeinek és céljának megfelelőbb viszonyú szerződést kössenek. Erre a vegyesbizottság tagjait újból felhatalmazta. A vegyesbizottságba a társulat két tag meghagyása mellett (Tagányi Károly helyett) Nagy Gyulát küldte ki.

A TB tudomásul vette a szerződés felmondását; a változott viszonyoknak és szükségleteknek jobban megfelelő új szerződés kötését indokoltan látta, és hajlandó volt tárgyalásba bocsátkozni. A vegyesbizottságnak utasítást adott, hogy a Történelmi Tár folyóiratjellege és a társulattal fennálló viszony megfelelő formában továbbra is fenntartandó, és hogy 200 Ft-tal felemelheti a kiadásra szánt évi dotáció összegét. A TB ugyanakkor továbbra is magának tartotta fenn a szerkesztés ellenőrzési jogát és megszabta a folyóirat évi terjedelmét, ami 40 ívnél kevesebb nem lehetett. Végül a változott viszonyoknak megfelelően revideálni kívánta az Akadémia ügyrendjének azt a pontját, amely a Történelmi Tárban megjelenő munkák témáját sorolja fel.³¹

A vegyesbizottság javaslatát 1899. október 7-én jóváhagyta a TB,

²⁷ Jegyzőkönyvek, 1878. január 5.

²⁸ Jegyzőkönyvek, 1899. január 28.

²⁹ Jegyzőkönyvek, 1899. február 25.

³⁰ Jegyzőkönyvek, 1899. április 29.

³¹ Jegyzőkönyvek, 1899. június 3.

teljes szövege a bizottság ugyanekkori jegyzőkönyvének mellékleteként megtalálható.

A megegyezés a TB utasító szempontjainak figyelembevételével történt. Lényegesebb változtatás a dotáció összegében volt, évi 1200 Ft helyett, 2400 Ft-ban történt a megállapodás. Igaz, hogy ennek fejében a TB az eddigi néhány példány folyóirat helyett az Akadémia számára 40 példányt is igényelhetett.³²

*

A Magyar Történelmi Társulat is nagy jelentőségűnek értékelte a Történelmi Tár kiadásának átvételét. Mentésítette az adatközléstől a „Századok” c. addigi kiadványát, amit azután nagyobb történeti munkák és monográfiák közzétételére használhatott fel. A XIX. század utolsó negyedében a Századok már a magyar történettudomány központi folyóiratának volt tekinthető.³³ Azonkívül a Történelmi Tár „eleven eszköze lett a vándorgyűlések alkalmával napfényre került történelmi emlékek közlésének is”.³⁴

A századfordulón, mint fentebb láttuk, már mutatkoznak nehézségek az addig népszerű folyóirat, a Történelmi Tár terjesztése, valamint kiadása körül, ami bizonyára összefüggésben volt a társulat anyagi alapjainban 1890-ben felfedett nagymérvű sikkasztással is,³⁵ ez még nyilvánvalóbb lett a XX. század első évtizedében. 1907-ben a társulat kérést intéz a TB-hoz, amelyben azt emeli ki, hogy „Nem ismeretlen bizonyára a Tek. Történelmi Bizottság tagjai előtt az a sajátságos tény, hogy az előfizetők *csekély száma* (a szerző kiemelése), s a nyomdai költségek megnövekedése miatt a Történelmi Tár kiadásából a bizottság támogatása mellett is, évről évre mind elviselhetetlenebb anyagi teher nehezedik a társulat vállaira”. Ez kockáztatja a társulat anyagi helyzetét és emiatt arra kérte a TB-ot, hogy az eddigi évi 2400 korona segélyt az 1908. évtől kezdve, emelje fel legalább 3500 koronára.³⁶

A TB ezzel kapcsolatban az alábbi határozatot hozta:

„A bizottság beható vita után abban állapodott meg, hogy ragaszkodik a Történelmi Tár kiadása tárgyában a bizottság és a Magyar Törté-

³² Jegyzőkönyvek, 1899. október 7.

³³ Léderer Emma: A magyarországi polgári történettudomány története 1945-ig. 28—29. p.

³⁴ Lukinich Imre: A Magyar Történelmi Társulat története, 1867—1917. Bp. 50. p.

³⁵ Baltházár Béla, a társulat pénztárnoka csaknem 20 ezer forintot sikkasztott, ld. Lukinich i. m. 75—78. p.

³⁶ Iratai 27/1907.

nelmi Társulat között az Akadémia jóváhagyásával 1899. november 30-án kötött szerződéshez és különösen annak 6. pontjához, mely szerint az évi 2400 korona hozzájáruláson kívül a folyóirat többi költségeit a Magyar Történelmi Társulat fődözi. E határozatának indító okai, hogy a bizottság meggyőződése szerint megfelelő terjesztéssel a Történelmi Tár-t, ha nem is jövedelmező, de olyan vállalatná lehetne tenni, mely a bizottság tekintélyes hozzájárulásában és az előfizetésekben teljes fedezetét bírná a kiadás költségeinek, másrészt pedig a bizottság nem hagyhatja figyelmen kívül azt a körülményt, hogy 22 000 korona állami dotációjának máris csaknem egynegyed részét bocsájtja különböző címek alatt a Magyar Történelmi Társulat rendelkezésére, s e címek között a társulatnak oly vállalata is szerepel, mely a zárszámadás tanúsága szerint e segélyre ráutalva nincs. Minthogy ez a vállalat, a Magyar Történelmi Életrajzok, a bizottság segélye nélkül is fölösleggel zárja évi mérlegét, a bizottságnak nincs kifogása az ellen, hogy a Történelmi Életrajzoknak már kiutalt segélye a jelen évben a Történelmi Tár 1906. évi túlköltségének fedezésére fordíttassék. Egyebekben a bizottság kénytelen ragaszkodni a mondott szerződés pontjaihoz, melyeknek változtatása csak a szerződés 8-ik pontjában körülírt módozatok mellett történhetik meg.”³⁷

Ez azt jelentette, hogy a TB csak akkor hajlandó változtatni eddigi anyagi hozzájárulásán, ha a társulat felmondással él. Még ez év június 8-án megtörtént a felmondás,³⁸ és ismét vegyesbizottság tárgyalta az ügyet. A tárgyalás eredményeképpen a TB 1908-tól mégis folyósítja az évi 3500 koronát a Történelmi Tár céljaira, a szerződés többi pontjainak változtatása nélkül.³⁹

A Történelmi Tár sorsa azonban már lehanyatlóban volt. A Magyar Történelmi Társulat 1911-ben véglegesen felbontotta az Akadémiával kötött szerződést.⁴⁰

A TB ekkor úgy határozott, hogy a Történelmi Tár a jövőben ismét Magyar Történelmi Tár címen, időhöz nem kötött füzetekben, az anyagi erőhöz mérten jelenljen meg, ahogy ezt az Akadémia ügyrendje meghatározza.⁴¹ Így is történt. A folyóirat új, harmadik sorozatának első kötete 1914-ben jelent meg (mint a régi folytatásának a 26. kötete) Divéky Adorján Zsigmond lengyel herceg budai számadásai tanulmányával. A 27. kötet, ami Szádeczky K. Lajos: Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz c. művét tartalmazza, 1915-ben, a 28. kötet a Székely Oklevéltár VIII.

³⁷ Jegyzőkönyvek, 1907. március 9.

³⁸ Jegyzőkönyvek, 1907. június 8.

³⁹ Jegyzőkönyvek, 1907. november 9.

⁴⁰ Jegyzőkönyvek, 1911. június 9.

⁴¹ Jegyzőkönyvek, 1911. december 1.

kötetével 1934-ben látott napvilágot, és ezzel 80 éves pályafutását végleg befejezte.

A Magyar Történelmi Társulat utolsó kötetei tartalom szempontjából eltérnek a TB fentebbi határozatától, amennyiben ezek a kötetek már nem a kisebb történelmi kútforrások közlését szolgálják, hanem többé-kevésbé az anyagi keretek által megszabott publikálás lehetőségét használják ki.

2. Forráskiadások

A TB szinte a Magyar Történelmi Társulat előkészítő munkálataival egy időben látott hozzá a nagyobb történelmi kútfők összegyűjtéséhez és kiadásához. Az erre vonatkozó elgondolásokat a bizottság 1854 novemberében mutatta be a Történettudományi Osztálynak. Ez a tervezet⁴² összefoglaló címmel a Magyar Történelmi Emlékek (*Monumenta Hungariae Historica*) elnevezést javasolta, amelynek három főosztálya lenne:

1. Diplomataria,
2. Scriptorok (akik nem magyar nyelven írtak),
3. a Magyar Történetírók Társasága.

A bizottság ugyanakkor arra hívta fel az Akadémia figyelmét, hogy a nemrégiben elhalt Czech János bizottsági tag hagyatékát, amit éppen megvásárlásra ajánlott fel a család, vegye meg az Akadémia; annál is inkább, mivel az rendkívül értékes okiratokat tartalmaz és a TB kötelessége nemcsak a rögtön kiadandó adatokat gyűjteni, hanem a jövőbeni feladatait is szem előtt kell tartania.⁴³

A Történettudományi Osztály a bizottság jelentését minden részletében elfogadta, és a kéziratgyűjtemény megvásárlására tett indítványt továbbította az Elnökségnek.

Egy félév múlva a TB azt jelentette az osztálynak, hogy Wenzel Gusztáv az Akadémia megbízásából átvizsgálta a Czech-hagyatékot, és így most már „biztosíthatja a T. osztályt, hogy az egy tekintélyes kötettel méltó megnyitója lehet az Akadémia által célba vett Monumenták első osztályának, mely Diplomatariumokat foglaland magában”.⁴⁴

A sorozat megindításánál a legnagyobb probléma az anyagi fedezet hiánya volt. A TB a kor szokásaihoz folyamodott, és alapító, aláíró tagok részvételével, előfizetési felhívással próbált ezen segíteni. A bizottság iratai között található ennek az aláírási felhívásnak a fogalmazványa, ami Eötvös József másodelnökhöz ment felterjesztésként. Látni a meglévő iratokból, hogy a Monumenták pártfogóinak száma 1856—1858. november

⁴² Megjelent az Ak. Ért. 1854. 316—17. p.

⁴³ A jelentés névszerint nem említi, de kétségtelen, hogy a Czech-gyűjtemény megvételéről volt szó. Iratai 7/1856.

⁴⁴ Iratai 1/1855.

15. között 144 fő volt, és ez 159 példányt jelentett.⁴⁵ Ugyancsak megvan az a fogalmazvány is, ami arra szólítja fel az aláírókat, hogy mivel az első kötetek sajtó alá kerültek, így az előfizetéseket az Akadémia pénztárába meg lehet kezdeni. Ez az újsághír arról is tudósítja az előfizetőket, hogy 1857-ben négy kötet jelenik meg a Monumentákból.⁴⁶

1858-ban arról adnak hírt a lapok, hogy mennyi kiadvány jelent meg a TB gondozásában, és egyben bejelentik, hogy a bizottság erre a sorozatra előfizetéseket még elfogad.⁴⁷

A TB ötödik jelentésében azt közli a Történettudományi Osztállyal, „hogy a mélt. M[ásod] Elnök úr magán úton száz hazafi aláírot nyervén, ki magát a Történelmi Emlékek 12 kötete megvételére 30—30 forinttal kötelezte, ezáltal a bizottmány munkálkodására külön kiszakasztott pénztárához 3000 forint járulékot nyert; s reményli, ha e gyűjtemény közeli létesüléséről a hazai történelem barátai nyilvános hírt veendenek, az önként aláírók száma nemsokára külön egészen fedezni fogja” [a költségeket].⁴⁸

A Monumenták első köteteinek megjelenéséig többféle módosítást vettek tervbe. Először volt egy olyan tervezet, hogy az első osztályt ne az okmánytárak, hanem a történetírók művei alkossák, azután a történetírók magyar és idegen nyelvű műveit vonják össze (ez meg is történt), és a harmadik osztályt az országgyűlési irományok kiadására tartás fenn. Még az előfizetési felhívásban is az első osztály nem a diplomatáriumok, hanem az írók osztálya.⁴⁹ Végül is a sorozat kötetei az eredetileg tervezett osztályokban jelentek meg (a scriptorok egy osztályt alkotva), és később a harmadik osztályon kívül még egy negyediket is létesítettek a diplomáciai emlékek kiadására.

A sorozat első kötetei nem a megígért Czech-féle gyűjteményből kerültek ki, mivel a sajtó alá rendezés a vártnál hosszabb ideig tartott.⁵⁰ Viszont az ígéret kötötte az Akadémiát, és így történt meg, hogy 1857-ben a második osztályban (Írók) három, az Okmánytárakéban egy kötet nyitotta meg a sort, Hatvani (Horváth) Mihály Brüsszeli Okmánytárának első kötetével. Három évvel később, 1860-ban jelent meg a Czech-gyűjteményből közölt Árpádkori Új Okmánytár I. kötete, mint a Monumenták 6. kötete; igaz, hogy ezután gyorsan következtek egymásután a kötetek.

A TB működése a Monumenták kiadásával fellendült és hatóköre egyre jobban szélesedett. Jól tükrözi ezt a TB munkálkodásáról 1861-ben készült rövid áttekintés, amit Toldy Ferenc állított össze. Néhány év alatt,

⁴⁵ Iratai 3/1858.

⁴⁶ Iratai 3/ és 4/1856.

⁴⁷ Iratai 1/1858.

⁴⁸ Iratai 9/1856.

⁴⁹ Iratai 3/1856.

⁵⁰ Iratai 8/1856.

1855—61-ig a kisebb történelmi emlékek publikálását szolgáló Magyar Történelmi Tárból hét kötet jelent meg, és kettő sajtó alatt van — írta Toldy Ferenc. A nagyobb történelmi emlékek számára indított sorozatból, a Magyar Történelmi Emlékekből 1861-ig (öt év alatt) két osztályban 13 kötet (6 az első osztályból [a Brüsszeli Okmánytár 4, a Simonyi Ernő által gyűjtött Londoni Okmánytár 1, és az Árpádkori Új Okmánytár 1 kötete] és 7 a második osztályból) látott napvilágot. A harmadik osztályban a Magyar Országgyűlési Emlékek sorozatában is előkészületben van két kötet XVI. és XVII. századi napló, aminek a kiadása csak a szűkös anyagi viszonyok miatt nem történhetett meg. Két új feladat is felkeltette a bizottság figyelmét — olvashatjuk tovább a jelentésben —: az egyik a nyelv- és erkölcstörténetre is fontos gyűjtemény a Magyar Leveles Tár kiadása, amelynek I. kötete 400 magyar levelet közöl 1504—1560 között. A másik, török—magyarkori okmányok gyűjtése, másolása, regesztázása, vagy fordítása. Ennek a munkálatai már 1853-ban megindultak és nemcsak a Magyarországon található okiratokra terjedt ki, hanem a bécsi cs. titkos levéltárban is másoltatott a bizottság egy kötetre valót. Ilyen módon már egy becses gyűjtemény állt kiadásra készen, ami csak végleges átnézésre, illetőleg fordításra várt.

Ezzel indult meg a TB gondozásában megjelent következő sorozat a Török—magyarkori Történelmi Emlékek I. osztályának kiadása, amiből 1853—1874 között kilenc kötet látott napvilágot. A II. osztálynak, a Török Történetírók öt kötetének megjelenése az 1893—1908 közötti időszakra esik.

Toldy Ferenc az említett jelentés további részében arra hivatkozott, hogy mindezekből látható: a TB „eddig is már epochális módon működött, hogy csak nagyobb pénzerő nyerésétől függ annak még nagyobb mérvben munkálkodhatása, és hogy a TB az Igazgató Tanács különös pártolására annyival inkább méltó, mert mind az eddig aratott erkölcsi siker, mind az Akadémiára hozott dísz, mindazon nagyszerű jövő, melyet folytatott élénk működése a magyar történelemnek ígér, s az európai hír, mely attól el nem maradhat, megérdemlik az áldozatot, melyet kérünk”.⁵¹

A jelentésből ugyanis kitűnik, hogy a bizottságnak 1861-ben előreláthatólag 6750 forint kiadása lesz és így az 1855-ben létrehozott külön pénztárban kezelt összegek nem fedezik a szükséges kiadásokat. A bizottság arra kérte az Igazgató Tanácsot, hogy eddigi évi 1000 forint szubvencióját 2450 forintra emelje fel. „Ha a Tek. Igazgatóság a kért újabb subventiót 2450 forintban rendszerezni méltóztatik: *ez áldozathoz arányban nem álló meglévő progresszióban fog historiánk kincstára növekedni...*”⁵²

⁵¹ Iratai 1/1861.

⁵² Uo.

Az Akadémia folyósította a bizottság számára a kért összeget, de ennek ellenére a TB kiadási költségeinek volumene 1862-ben tovább emelkedett; amikor ez évben a magánosok által történt segélyezés ellenére is⁵³ 917 forinttal lépte túl pénzügyi keretét. Jól látta ezt a bizottság és ezzel kapcsolatban az Igazgató Tanácsnál való pártfogásra Eötvös Józsefet kérte meg.⁵⁴ Az Igazgató Tanács elfogadta ugyan a bizottság indokolását, de az 1863-ra engedélyezett 3500 Ft évi dotációnál kikötötte, hogy „semmi okból túl ne menjen”.

Az Akadémia előtt ebben az időben igen fontos vállalkozás az intézmény alaptőkéjének szilárdabb alapokra való fektetése és a palota építése állott fő feladatként. Ebből magyarázható az előbbi rendelkezés, és az is, hogy az 1864. évre az Igazgató Tanács 2800 Ft-ra csökkentette a TB szubvencióját azzal az indokolással, hogy a tetemes adó és a költözködési költségek tették szükségessé a levonásokat.⁵⁵ A következő két évben mindössze 200—200 Ft-tal emelkedett az évi dotáció összege.

A bizottság működésében bekövetkezett fejlődés egyszerre veszélyeztetve volt. Az éppencsak megindított Monumenták folytatásáról nem lehetett lemondani, így a kényszerű helyzet arra készítette a bizottságot, hogy inkább a régebbi vállalkozását, a Magyar Történelmi Tár kiadását szüneteltesse. Ugyanakkor valamilyen módot kellett találni a forráskiadványok megjelentetésére. Valószínűleg Toldy Ferencen keresztül, Eötvös József kultuszminiszteré az érdem, hogy a Helytartótanács a „Monumenták erélyesebb folytatására 1866-ban három évre hat-hatezer forintot rendelt”.⁵⁶ Ebből sikerült biztosítani a Magyar Történelmi Emlékek folyamatos megjelentetését, de az átmeneti szűkös gazdasági viszonyok miatt a Magyar Történelmi Tár öt évig szünetelt.

Így számol be erről Toldy Ferenc a bizottság 1868. évi költségvetésének alkalmával:

„Előre nem láthatván, hogy a Tek. Igazgatóság által az évek óta rendszeresített akadémiai subventio teljesen el fog vonatni, más irányokban megindított eszközzéseit nem függesztette fel a bizottság, s folytatta egyfelől a két hazában két megbízottja, Szilády Áron és Szilágyi Sándor a török—magyarkori diplomatiái kutatást, gyűjtést, másolást, fordítást — mi folytonos költséggel is járván: ebbeli gyűjteményének sajtó alá adása többé nem volt halasztható; — másfelől egy más megbízottját Angliában, Simonyi Ernő urat, addig kellett felhasználni, míg ő Angliában mulatott, s így létesült a rendkívüli becsű, már említett, Diplomatiái Levelestár . . .

⁵³ Tomori Anasztáz a turcikák kiadására adományozott bizonyos összeget.

⁵⁴ Jegyzőkönyvek, 1863. január 5.

⁵⁵ Akadémia jegyzőkönyvei, 1863—1866. (1864. 11. p.)

⁵⁶ Iratai 3/1866.

... hasonlóképp nem halaszthatta el az utolsó byzanti történetíró Kritobulosznak hazánkat is közelről illető munkáját „másoltatni és sajtó alá készíttetni”. Ugyanígy kellett olaszországi megbízottját, Mircse János urat, Modenában és Milánóban addig igénybe venni, míg ő viszonyainál fogva az Akadémiának ott dolgozhatott, mire nézve bizton állíthatni, hogy ha ez alkalom fel nem használtatik, ki tudja, mikor tehetünk vala szert az olasz paleographiában ennyire jártas, s az olasz levéltári igazgatókkal oly kedvező vonatkozásokban álló férfiúra...

Amely levéltári, nem sejtett kincseket a Bizottmány egyenesen a Tek. Igazgatóság és Mélt. Elnök biztatásából pár év óta a hazában másoltat — s melyek folytathatásának nem tudja meddig kedvezend a szerencsés alkalom —, s melyek az 1867-i pénzalapból is közel ezer forintot emésztettek meg (ennyit szánt volt éppen evégre a Tek. Igazgatóság az 1866-ik budgetben is), felfüggeszteni fontos érdekek, s magának a Bizottság jövődöbeli hathatós működésének tekintete, tiltják. Végre említendő, hogy az öt év óta felfüggesztett Magyar Történelmi Tár-t is tanácsos volt ismét megindítani, mert ennek felakadása az apró kútfőnyomozásban már észrevehető csökkenést okozott.⁵⁷

1866-ban kegyeskedett Őfelsége a Monumenták erélyesebb folytatására három évre 6—6 ezer forintot rendelni: s íme ekkor, bár az utolsó 10 év alatt az akadémiái alap folyvást nevededett, bár a Teleki-alapítvány kamatai a végintéző által egyenesen a Bizottmánynak adattak rendelkezése alá; bár kiadványaink szaporodván, ezekből csak szaporodott a jövedelem is — mindaz, ami sajátja a Bizottmánynak, s mindaz, ami a hazafiak által folyvást nevelt alapból a Bizottmánynak szánva volt, egyszerre elvonatott.”⁵⁸

Az előadó azt kérte a történeti osztálytól, hogy az eddig folyósított évi háromezer forintot 1867—68-ra is kapja meg, és akkor a kiadások lassanként egyenesbe jönnek a bevétellel, „a nemzet pedig, sőt részben a világirodalom is, nagyfontosságú történeti kútfő tekintélyes tömegének jövőd birtokába az Akadémia által”.⁵⁹

Nem sikerült eddig nyomára akadni, kinek a kezdeményezése volt, hogy az országgyűlés huzamosabb időn át egy bizonyos összeg folyósítását rendelje el a magyar történelmi források kutatására és kiadására. Valószínűnek tartjuk, hogy ez Eötvös József kultuszminiszter és Toldy Ferenc kapcsolatának eredménye volt, és beletartozott abba a kérdéskomplexumba, amelynek megoldása révén közkönyvtáraink is jelentős segítséget élveztek. Mindenesetre tény, hogy a TB 1870-től kezdve 15 000 forint or-

⁵⁷ Jegyzőkönyvek, 1868. március 7.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

szágos segélyben részesült.⁶⁰ Javulás következett be az Akadémia anyagi bázisaiban is, így a bizottság gazdasági ügyei rendeződtek. Ezután a megfelelő dotáció hosszú időn át zavartalanul szolgálhatta a magyar történeti forráskutatás és forrásfeltárás fontos ügyét. Ennek volt köszönhető, hogy a bizottság jövőre terveibe illesztette az Országgyűlési Emlékek,⁶¹ az Archivum Rakócianum (a Simonyi Ernő gyűjtéséből kiadott: „Diplomatia” kötetei) és a későbbiekben új munkaként az Anjoukori Okmánytár kiadását. Az Anjou-korra vonatkozó okiratok kiadásának elvi kérdéseit 1877-ben tárgyalta a TB és szerkesztésével Nagy Imrét bízta meg.⁶² Halála után Nagy Gyula folytatta e sorozat összegyűjtését, aki azonban a VIII. és IX. kötet sajtó alá adását már nem érthette meg.

A TB működésének kiemelkedő korszaka anyagi alapjainak statibilizálásával esik egybe, és az 1860-as évek végétől, a Toldy Ferenc halálát követő 2—3 évig (1870-es évek végéig) tart. A magyar történeti forráskiadás és forrásfeltárás nagy munkájának megszervezése és eredménye a XIX. század második felében elsősorban a TB munkálkodásához, és ezen belül Toldy Ferenc személyéhez kapcsolódik. Erre az egy évtizedre esik a forráskiadások nagy többségének megjelenése; a Magyar Történelmi Tár 25 kötetével együtt 1877-ig megjelent a Monumenta Hungarica Historiae első osztályából 24 kötet, a második osztályból 30 kötet, a harmadik osztályból (Magyar Országgyűlési Emlékek és Erdélyi Országgyűlési Emlékek) 8 kötet, a negyedik osztályból (Diplomatiai Emlékek) 6 kötet, az Archivum Rakócianumból az I. osztályból (Had- és Belügy) 5, a II. osztályból (Diplomatia) 3 kötet, a Török—magyarkori Emlékekből az I. osztályból (Okmánytár) 9 kötet, valamint a névmutató. Tehát összesen 111 kötet, amelyből 72 kötet ezalatt a tíz év alatt került ki a nyomdákba... (Az előző tíz év [1855—1866] 39 kötetével szemben.)⁶³

*

A TB tevékenységének egy másik fontos területe a másoltatások. Az a nagyarányú munka, amellyel a bizottság igyekezett belföldön és külföldön egyaránt felkutatni, másoltatni és összegyűjteni a magyar történelmi forrásokat, mindenképpen elismerést érdemel. „Legyenek ezek történeti

⁶⁰ Ak. Ért. 1870. 133. p.

⁶¹ Lásd az erre vonatkozó albizottsági javaslatot. Iratai 3/1871.

⁶² Jegyzőkönyvek, 1877. január 13.

⁶³ A TB 1855—1889 közötti kiadványainak ismertetését Fraknói Vilmos adta ki az Akadémiai Értesítő 1890. évi kötetében (34. p-tól), aki korszakonként ismerteti a kiadványokat. Az első rész az Árpád-korra vonatkozó műveket sorolja fel, a második rész a mohácsi vést követő időkre vonatkozó, a harmadik rész a XVII. századi magyar történetre, a negyedik rész a XVIII. századra vonatkozó munkákat öleli fel. Az 1890—1920 között megjelent műveket Lukinich Imre: Az Akadémia és a magyar történettudomány c. tanulmánya ismerteti. (Az Akadémia első évszázada, Bp. 1926.)

iratok, okmányok, vagy diplomatiái acták, vagy történeti szereplők feljegyzései, amelyek az illető korok eseményeiről és szelleméről tanúskodnak, vagy a törvényhozás, a jog, az erkölcsök történetére fényt vetnek...”⁶⁴

Ennek a másoló és gyűjtő munkának eredményeként jöhettek létre mindazok a forráskiadványok, amelyek a TB gondozásában és irányításával, működésének csaknem száz éve alatt megjelentek, és amelyek az egész magyar történelem minden korszakára nézve jelentőséggel bírnak. Ennek a munkának köszönhető elsősorban az a gazdag kézirat- és másolatgyűjtemény, amit ma a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára is őriz. Ebben a gyűjteményben napjaink történészei haszonnal búvárkodhatnak.

Az Akadémia másoló tevékenysége, s a történeti forrásanyag gyűjtése a XIX. század harmincas éveire nyúlik vissza, amikor a Történettudományi Osztály kezdeményezésére az Akadémia külföldre utazó tagjainak feladatul szabta, hogy tekintsék át az útjukba eső könyv- és levéltárakat, és az ismeretlen történeti okiratokat jegyezzék fel, vagy másoltassák le.⁶⁵

Nagyobb arányokban a TB megalakulása után folytatódott a másoló munka; az emigrációban élő tudósok bekapcsolódásával (Horváth Mihály, Szalay László, Simonyi Ernő), majd országos költségen (Mircse János, Ováry Lipót).

A másoltatási munka zöme ugyancsak az 1860–70-es évekre esik. Ezután lanyhulás következett be, de még mindig tartott egészen a századfordulóig, sőt megszakításokkal az első világháborúig. A világháború után azonban csaknem teljesen leállt.

A másoltatást és magát a másolatgyűjteményt Lukinich Imre: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése c. munkájában adta közre, ezért mi erre nem térünk ki. Csak annyit jegyzünk meg, hogy a Lukinich-katalógus történeti részében említett majdnem valamennyi forrásanyag és dokumentum megtalálható a bizottság iratai között.

3. Új célkitűzések, monográfiák

Toldy Ferenc halála után Fraknoi Vilmos vette át a TB előadói tisztét, és mikor áttekintette a bizottság működését, kötelességének tartotta néhány probléma felvetését a bizottság új feladatainak megállapításakor. Mint történetírásunk szempontjából is fontosnak tartott okmányt, szükségesnek tartjuk, hacsak rövidítve is, közölni. Ugyanis ez mu-

⁶⁴ Iratai 1/1871.

⁶⁵ Az Akadémia Almanach-jaiban évről évre találunk erre a munkára vonatkozó megbízásokat és jelentéseket.

tatja egyrészt a történetiszemléleti változást és a magyar történetírásban meglévő hiányokat, másrészt az anyagfeltárás új módjait.

Fraknói Vilmos kifejtette, hogy „A t. bizottság már több év előtt ki-mondotta azt a határozatot, hogy jövőre kiadványainak meghatározásában nem akar az esetleges ajánlatok elfogadására szorítkozni, hanem hazai történettudományunk legsürgősebb szükségleteit megfigyelve, maga kíván irányt adni. Ezen szempontból indulva ki, határozta el a bizottság az Országgyűlési, majd a Diplomatiái Emlékek és legújabban az Anjou-kori Oklevéltár kiadását. Ha most végigtekintünk a bizottság kiadványainak 100 kötetén, tapasztalni fogjuk, hogy ekkorig történelmünknek minden korszaka érdekében lényeges szogálatot tettünk. De feladatunknak a szatmári békekötés határt szabott. Nem gondolom, hogy ez elvből történt volna. Mert ily határnak felállítása nem lenne indokolva.”

A továbbiakban azt mondja el, hogy a XVIII. század megérdemli és sürgetően igényli a történetírók figyelmét. Míg Európa művelt államaiban a legnagyobb történetírók foglalkoznak az új kor történetével, nálunk a Hunyadiak, vagy I. Ferdinánd és a török hódoltság korát úgyszólván jobban ismerjük, mint a szatmári békét követő időket, pedig hazánk akkor is nagyérdekű kulturális és politikai mozgalmak színhelye volt, amelyeknek ismerete nélkül nemzetünk újabb fejlődését sem lehet megérteni. A XVIII. század történetének megírásához az anyag — hála országos levéltáraink szabadelvű vezetésének — folytatja Fraknói, teljesen rendelkezésre áll. Sőt olyan óriási tömeget képez, hogy azzal a történetíró nem tud megküzdeni. A Rákóczi-felkelés történetét, vagy Verancsics életrajzát meg lehetett volna írni anélkül is, ha a TB idevágó publikációi nem látnak napvilágot. Azonban a szatmári békekötést követő korszak történetét megírni nem lehetséges, hacsak nem könnyítik meg a történetíró feladatát. Ezért kútforrások publikációjáról szó sem lehet, csak monographikus feldolgozásról. Így pl. Fraknói kíváncsún tartotta hazánk politikai, kulturális és irodalomtörténetére nézve, az országos levéltárakban és egyéb, könnyen megközelíthető gyűjteményekben felhalmozott anyagból megírni hazánk szellemi életének és politikai mozgalmainak történetét 1711-től. Egy ilyen feladat felkarolása, tudományos értéke mellett, még azt az előnyt is nyújtaná, hogy a TB munkásságára, melyet eddig csak a szakközönség méltányolt, az egész művelt magyar közönség figyelmét felkeltené. Ami a megvalósítást illeti — Fraknói Vilmos úgy gondolta, hogy kisebb korszakokat kellene kijelölni. Pl.

- a) 1711—1740
- b) 1740—1780
- c) 1780—1792
- d) 1792—1815

Mindezt legcélszerűbb volna nyílt pályázat útján közölni, és felhívni

a fővárosi írókat, hogy ajánlataikat a bizottság elé terjesszék. Az ajánlkozók közül a legalkalmasabb nyerné el a megbízatást.

Majd így folytatja: „Hazai történetírásunknak feltűnő hiánya az, hogy a szláv nyelvű történeti emlékeket és irodalmi műveket úgyszólván teljesen ignorálja; amelyekben történetünk számos vagy homályos lapja felvilágosítást talál. Azt alig lehet várni és kívánni, hogy történészeink az összes szláv nyelveket és kútfőket közvetlenül tanulmányozzák. Ennek következtében kívánatos volna magyar nyelven összeállítani a Magyarországnak 1526 előtti történetét érdeklő szláv nyelven megjelent adatokat. Espedig

- a) a kútfőkből a Magyarországra és melléktartományaira vonatkozó részeket lefordítani, megismertetni röviden a kútfő egész tartalmát, provenientiáját stb.,
- b) a történeti *dolgozatokból* kiemelni a magyar történettudomány előtt ismeretlen részleteket, és a kútfőket, amelyekből az író merítette.

A szláv népek történeti publikációiban *nyugati nyelveken* kiadott, hazánkat érdeklő kútforrásoknak csak címei volnának kiírandók.

Egy további hiánya történetírásunknak, hogy hazánk régibb közgazdasági és statisztikai állapotait nem ismerjük. Az 1526-i évet követő korból a kamarai számadások és irományok nagy tömege lehetővé tenné azt, hogy elég hű képét nyerjük az adófizetés, földművelés, ipar, kereskedelem állapotának, a népesség számának és vagyoni viszonyainak stb. Ezen kútforrásoknak sem lehet kiadására gondolni. Itt volna ideje, hogy feldolgozásukra lépéseket tegyünk.

Míg a külföldi levéltáraknak hazánkat érdeklő okleveleit jóformán ismerjük és nagy részüket kiadtuk: az európai *könyvtárakban* felhalmozott kéziratanyag úgyszólván egészen ismeretlen előttünk. Újabb időben a nagyobb európai könyvtárak kiadták kéziratgyűjteményeik katalógusát. Ezekből a hazánkat érdeklő kódexeket, okleveleket és leveleket kivonni és egy kötetbe foglalva ismertetni — kiszámíthatatlan befolyást gyakorolna történeti tanulmányainkra.”⁶⁶

A TB kútforrások feltárását szolgáló tevékenységében tehát változás történt. Fraknói Vilmos javaslatai egészen új programot jelentettek a bizottság számára a XVIII. századi Magyarország történetének feldolgozására, valamint hazánk művelődéstörténeti és szláv történeti és irodalmi emlékeinek feldolgozására, illetőleg felkutatására. A bizottság, miután az Akadémia is helyesnek tartotta ezt a programot, megtette a gyakorlati intézkedéseket. A pályázati felhívásra több ajánlat érkezett a korabeli tör-

ténészekről az egyes témák kidolgozására. Közülük a bizottság az alábbi hármat fogadta el:

1. Molnár Aladár: Magyarország közoktatásának története 1711-től a XIX. század elejéig.
2. Ballagi Aladár: Magyarország művelődéstörténete III. Károly alatt.
3. Marczali Henrik: II. József és II. Leopold uralkodási idejének megírását.⁶⁷

Ezenkívül a bizottság megbízást is adott egyes tagjainak az említett történeti témák kidolgozására.⁶⁸ Emellett természetesen — bár sokkal lassúbb ütemben — továbbra is jelentek meg a Monumenták, az Anjoukori Okmánytár és a Török—magyarkori Történelmi Emlékek sorozatainak egyes kötetei.

A tervbevett új munkák nem valósultak meg. Fraknoi Vilmos a bizottság 1879. évi munkásságának értékelésekor azt közli a bizottsággal, hogy a költségvetésbe kiadásra felvett 13 munka közül mindössze 3 készült el, és így a bizottság dotációjának (1879-ben 13 000 Ft) csak a felét használta fel. A továbbiakban elmondja, hogy „1877-ben a bizottság érett megfontolás után, eltért azon gyakorlattól, mely szerint nagy részben készen bemutatott vagy legalább készülöben levő és följánlott munkák kiadására vállalkozott; és abban állapodott meg, hogy a hazai történettudomány legérezhetőbb szükségeit megfigyelve, maga fog irányt adni a történelmi munkásságnak. És bár két év lefolyása alatt azok közül, kiket a bizottság egyes monográfiák megírásával bízott meg, egyik sem készítette el a magára vállalt munkát, ezt eljárásunk helyességének, vagy a vállalkozók komoly jellemének megtámadására senki sem fogja érvül felhasználni. Nincs tehát okunk eltérni azon új ösvénytől, melyre a bizottság lépett, és legjobb belátásunk szerint megbízásokat adni történetbúvárainknak és íróinknak. De készséggel bevallom, hogy költségvetésünk készítésénél óvatosabbnak kell lennünk, mint eddig voltunk; és tanácsos lesz a vállalkozók által kitűzött határidők irányában mindig bizonyos skepsist tanúsítani.”⁶⁹

A rendelkezésünkre álló iratokból úgy tűnik, hogy ez időtől egyre gyakrabban hajlott a bizottság arra, hogy a kiadásra esetlegesen felajánlott, tudományos értékkel bíró kiadványokat megjelentesse. Erre valószínűleg kényszerítőleg hatott, hogy a költségvetésébe előre beillesztett önálló kutatásokon alapuló monográfiák nem készültek el határidőre, a nagy sorozatok köteteinek összeállítása ugyancsak húzódott, a megadott

⁶⁷ Jegyzőkönyvek, 1878. február 1.

⁶⁸ Így vállalkozott pl. Wenzel Gusztáv a magyar ipar, kereskedelem és a mezőgazdaság történetének megírására. Iratai 9/1880.

⁶⁹ Iratai 17/1880.

pénzügyi keretet viszont fel kellett használni.⁷⁰ Így állt elő az a körülmény, hogy a bizottság kiadásai között egyre gyakrabban szerepeltek olyan tételek, mint egyes monográfiák, több kötetes művek kiadásának segélyezése, egyes testületek, folyóiratok támogatása, amelyek azután a századfordulóra legtöbbszörre állandósultak.

Mindezeket alátámasztja Pesty Frigyes értékelő jelentése a TB 1883. évi működéséről, valamint az értékelés alapján keletkezett bizottsági vita, amely egyben jelzi a problémákat és tükrözi a bizottság állásfoglalását is.⁷¹

„Nem tartván a tört. bizottság hivatalos feladatát azzal kimerítve — írta Pesty Frigyes —, hogy mindent csak a véletlenre bízom és, hogy mint valamely ügyefogyott szerkesztő, csak azt adja ki, csak arra fordítja figyelmét, amit a véletlen neki kezébe juttat — kérem, nevezzen ki a történelmi bizottság egy háromtagú albizottságot, amely a legközelebbi ülésben javaslatot terjeszt elő, hogy a történettudomány jelen állásában micsoda történeti források volnának elsősorban kiadandók; és a hazai történet micsoda részei ajánltassanak mindenekelőtt pragmaticus feldolgozásra.”⁷²

Az e kérdés körül kialakult vitát a bizottság 1884. január 11.-i ülésnek jegyzőkönyve a következőképpen tartalmazza:

„A bizottság a jelentést tudomásul veszi, az indítványra pedig megjegyzi, hogy maga is meg van győződve arról, hogy a kiadandó munkák megválogatásában tervszerűleg kellene eljárnia. Nem tartja azonban egyelőre szükségesnek e célra egy albizottság kinevezését, hanem igen hosszú vitatkozás után abban állapodott meg, hogy nagy súlyt akar fektetni a történeti kútforrások kiadására, és hogy azok közül elsőséget ad azoknak, melyek nehezen hozzáférhetők; nevezetesen melyek a külföldi irodalomban és külföldi levéltárakban elszórtak.”⁷³

Ebből az látszik, hogy a TB újból megerősítette ugyan az 1854-ben kialakított feladatát a történeti forráskiadványok feltárása és kiadása tekintetében (korszakhatárt azonban a források publikációjára sem ekkor, sem előbb nem állapított meg), működésének további vonalában mégis

⁷⁰ A Magyar Történelmi Emlékek első osztályából 1875-ben jelent meg a 25. kötet a 26. csak hét év múlva, 1882-ben, a 27. kötet 1887-ben és a következő, 28. kötet csak tíz év múlva, 1897-ben látott napvilágot. Az ezután következő kötetek, a 40-ig, többé-kevésbé rendszeresen, évente vagy 2—3 évente jelentek meg. A második, az írók osztályából 1881-ben jelent meg, a 31. kötet, és a következő csak 13 év múlva, 1894-ben. A még hátralévő öt kötet 2—3, illetőleg hét év különbséggel került ki a nyomdából. A legrendszeresebben a Szilágyi Sándor szerkesztette Erdélyi Országgyűlési Emlékek jelentek meg, 1877-től 1898-ig szinte évente egy-egy kötet. Kevésbé rendszeresen, de azért a századfordulóig folyamatosan jelent meg a Magyar Országgyűlési Emlékek, az Anjoukori Okmánytár és a Török—magyarkori Történelmi Emlékek.

⁷¹ Iratai 20/1894.

⁷² Uo.

⁷³ Jegyzőkönyvek, 1884. január 11.

többségében a monografikus feldolgozások és speciális jellegű önálló kötetek uralkodtak, és a kiadott nagy sorozati munkák történeti korszakhatára (a Monumenták második osztályának 31., 35., 36., 38. kötetein kívül) alig terjedt a XVII. századon túl. Ez utóbbiról — ellentétben a korábbi véleményével — így nyilatkozott Fraknói Vilmos: „a szatmári békét követő időszak történeti forrásainak közrebocsájtása a bizottság feladatainak körén kívül esik”.⁷⁴

A TB működésének ebbe a szakaszába esik a Magyar Történelmi Életrajzok c. vállalkozás segélyezése. Ez Szilágyi Sándor és Fraknói Vilmos kezdeményezése kapcsán a TB 1883. december 13-i ülésén merült fel először.⁷⁵

Az 1884. évi TB-i költségvetés tárgyalásánál indítványozta Szilágyi Sándor, hogy „Határozza el a TB egy ,Történeti Könyvtár’-nak a Történelmi Társasággal leendő megindítását, mely monográfiákat és biográfiákat foglalna magában”. Szilágyi Sándor évi 1000 Ft segélyt kért erre a célra, amit a Magyar Történelmi Társulat pénztárnokának felügyeletére kívántak bízni.⁷⁶ A TB megszavazta ugyan az összeget, de azt határozta, hogy erre a témára még a későbbiekben visszatér.

1884. március 6-án a Magyar Történelmi Társulat nevében Szilágyi Sándor mint titkár, az alábbi levelet intézte a TB-hoz:

„Van szerencsém tisztelettel jelenteni, hogy az életrajzi monographicus vállalatra a ,Magyar Történelmi Társulat’ f. é. jan. 3-án tartott vál. gyűlésén 500 Ft-ot szavazott meg, Bay Ilona úrhölgy Debrecenben 170 Ft-ot, a bpesti hazai takarékpénztár pedig 100 Ft-ot adományozott, s így a jelzett célra már 770 Ft gyűlt össze.

Ennélfogva, hogy az írókhoz intézendő felszólításomnak positiv alapja legyen, bátorkodom a Tek. Bizottsághoz azt a tiszteletteljes kérdést intézni: hajlandó-e az ugyancsak e célra f. évi költségvetésébe felvett 1000 Ft-nyi összeget, azon esetben — ha külön kinevezett bírálók által megvizsgált, sajtókész munkák annak idején bemutattnak — a Magyar Történelmi Társulat pénztárának nevezett célra kiutaltványozni?”⁷⁷

A TB teljesítette a kérést, és elfogadta a javaslatot, hogy bírálók által gyakoroljon befolyást a kiadandó munkák minőségére. Azt kérte, hogy „a monográfiai vállalat szerkesztője az életrajzokat kiadás előtt küldje meg a bizottsági bírálóknak és ha ezek a munkákat kiadhatónak ítélik, jelentésük alapján, az 1000 Ft-nyi segély kiutaltványozható”. Bírálókul a TB Pauler Gyula, Fraknói Vilmos, nem egyezés vagy akadály esetére

⁷⁴ Ak. Ért. 1890. 34. p.

⁷⁵ Jegyzőkönyvek, 1883. december 13.

⁷⁶ Iratai 21/1883.

⁷⁷ Iratai 6/1884.

pedig Ipolyi Arnoldot jelölte meg.⁷⁸ A továbbiakban nem találunk adatokat ennek az intézkedésnek megváltoztatására, vagy új bírálók (az említettek halála után) kijelölésére.

Hogy milyen gyümölcsöző volt ez az együttműködés, azt nemcsak az ebben a sorozatban megjelent kötetek tanúsíják (értékelésük nem a mi feladatunk), hanem a TB-nak a Történelmi Társaság segélyezésével kapcsolatban hozott határozatában a Történelmi Életrajzokra vonatkozó megállapítása is mutatja.⁷⁹

Történetírásunk szempontjából szintén fontos ügy volt az a szerződés, „amely Teleki Mihály levelezésének kiadása tárgyában, egyrészt a Gr. Teleki-család, másrészt a MTA Történelmi Bizottsága és a Magyar Történelmi Társulat között... kötött.”⁸⁰

Előzménye az volt, hogy a Magyar Történelmi Társulat 1902. november 24-i levelében megkereste a TB-t, hogy a társulat „ig. választmányának f. évi 60. jk. p. alatt kelt határozatából folyólag a következő kérelmet van szerencsénk a társulat nevében a tek. bizottság elébe terjeszteni. Miként a Gr. Teleki család tagjainak... nyilatkozatából is kivehető, a Teleki Oklevéltárnak a Teleki Mihály levelezéseit felölelendő részében oly rengeteg anyag vár publikációra, hogy annak összes kiadási költségeit (mintegy 50 000 koronát kitevő⁸¹), a család minden áldozatkészsége mellett is alig viselheti el.

Mint ahogy azonban a tudomány érdekében lenne, ha ezen nagy fontosságú és történelmi becsű anyag mennél teljesebben napvilágot láthatna: — társulatunk ig. választmánya — mely az oklevéltár szerkesztésének vezetését annak idején magára vállalta, és egy kebeléből kiküldött bizottságra ruházta — magáévá tévén a család kérését, azt a maga részéről is a legmelegebben figyelmébe ajánlja a tek. bizottságnak.

Ennélfogva tisztelettel kérjük a tek. bizottságot, hogy az ügyet megfontolás tárgyává tévén, a szóban forgó tizenkét kötet oklevéltár megjelenését, a költségek felerészének viselésével lehetővé tenni méltóztassék.”⁸²

A TB elvileg helyeselte e tervet, de szükségesnek tartotta, hogy a Teleki-család, a Magyar Történelmi Társulat és a TB közt egy minden részletre kiterjedő megállapodás jöjjön létre, és ezért vegyes bizottság kiküldését ajánlotta a megállapodás kidolgozására.⁸³

A vegyesbizottság előterjesztett szerződéstervezetét 1903. május 9-én fogadta el a TB, amelynek értelmében kötelezte magát 1904-től kezdve

⁷⁸ Jegyzőkönyvek, 1884. március 7.

⁷⁹ Jegyzőkönyvek, 1907. március 9. (A szöveget ismertettük a 14. oldalon.

⁸⁰ Jegyzőkönyvek, 1903. május 9.

⁸¹ Jegyzőkönyvek, 1902. december 3.

⁸² Iratai 14/1902.

⁸³ Jegyzőkönyvek, 1902. december 3.

évi 2000 koronát átutalni a társulat pénztárának, Teleki Mihály levelezésének 12 kötetére. Ezért a megjelenő kötetekből 40 példány az Akadémiát illette.⁸⁴

Teleki Mihály levelezéséből 1916-ig 7 kötet jelent meg, a 8. kötet 1926-ban, ekkor azonban már nem találunk adatokat a levelezés kiadásának támogatására. Ugyanis 1919-től az Akadémia anyagi helyzete miatt, mindenféle támogatás szünetelt.

4. A bizottság működésének megtorpanása, anyagi nehézségek.

A TB tevékenysége sokáig eredményes volt. Kiadványainak hosszu sora jelent meg egészen a századfordulóig, sőt az első világháborúig, ami elsősorban a fáradhatatlan Szilágyi Sándor elnök és Fejérpataky László bizottsági titkár érdeme. Az évi jelentések ennek ellenére bizonyos elerőtlenedést mutatnak. A bizottság, költségvetésének tervezésében évről évre arra kényszerült, hogy fő célkitűzéseinek teljesítése mellett, keresse dotációja felhasználásának legjobb módjait. Ez kettős irányba hatott. Pozitív eredménye volt, hogy tovább folytathatta külföldön a másoltatásokat és így fontos másolatokkal, valamint anyagi eszközei egy részének felszabadulásával jelentős hagyatékokkal (Mircse János, Kazinczy Gábor, a XVIII. századi Wesselényi-féle naplómásolat, Pesty Frigyes hagyatéka stb.) gyarapította kéziratgyűjteményét. Előny volt továbbá, hogy a bizottság nagyobb munkák (Zsigmondkori Oklevéltár) előkészítésére is gondolhatott. Ezenkívül sok olyan fontos, nagybecsű mű megjelenését támogathatta, amelyek meghaladták szerzőik anyagi erejét. Csak néhányat említünk közülük. (Az ezekre vonatkozó iratok megtalálhatók a bizottság iratai között.) Ilyen volt pl. Szabó Károly: Régi magyar könyvtár, Mátyás Flórián: Fontes rerum Domestici, Marczali Henrik: II. József, Kubinyi Ferenc: Magyar történelmi emlékek II. kötete, Gindely Antal prágai egyetemi tanár Bethlen Gábor korára vonatkozó okmánytára, a Nagy Imre szerkesztette Hazai Okmánytár VIII. kötete stb., stb.

Negatívum volt viszont, hogy számos, az Akadémiától és az osztálytól hozzá áttett speciális kérdésekkel kellett foglalkoznia, amivel munkálkodása, ha eleinte nem is, később szétaprózódott.

A speciális problémák egyben hatáskör bővülést is jelentettek. Ebben azonban hátrányos volt, hogy a fő figyelem elsősorban ezekre a problémákra terelődött, és a forráskiadások ügye — elsősorban a Magyar Történelmi Emlékek sorozatának szorgalmazása — kikerült a bizottság központi látószögéből és a perifériára szorult.

A TB foglalt állást abban, hogy a honfoglalás mely évben történt,

⁸⁴ Jegyzőkönyvek 1902. december 3.

melyik évre tehető az ezeréves évforduló.^{84a} Ugyancsak a bizottság adott tájékoztatást az Országház építési bizottságának a honfoglalással kapcsolatban az Akadémiához intézett kérdésekre. Ez szolgált alapul Munkácsy Mihálynak a honfoglalást ábrázoló nagyszabású képének elkészítéséhez.⁸⁵

A TB kapott megbízást arra, hogy Magyarország fennállásának ezeréves fordulója az Akadémia részéről az alkalom nagyságához illő kiadvány elkészítésében ünnepeltessék meg. A bizottságon belül egy millenniumi albizottság alakult, amelynek feladata volt több éven át ennek a munkának a gondozása.⁸⁶

A bizottság munkaerőinek nagy részét kötötte le az évről évre szaporodó alapítványok és jutalmak szabályainak kidolgozása. Ilyenek voltak a Kanizsay-féle, Lukács Krisztina, Röck Szilárd, Flór Gyula, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos alapítványok, majd a Római Magyar Történeti Intézet stb., és a kitűzendő pályakérdések tételeinek meghatározása, illetőleg elkészítése (Gorove, Péczely, Lévy, Vitéz stb.).⁸⁷

A bizottság 1892-től működése keretébe vonta és biztosította — a Történettudományi Osztálynak ajánlott feltételek teljesítése mellett — Teleki József: Hunyadiak kora c. művének folytatását, „amelynek a szellemi részéről való gondoskodás eddig is a bizottság feladata volt. Az 1892. év végén hozott határozat értelmében a nagy műnek Csánki Dezső lev. tag által való közelismerést érdemlő folytatásáról a bizottság úgy szellemi, mint anyagi tekintetben gondoskodni fog” — írta Fejérfataky László előadó.⁸⁸

A bizottság mondott véleményt a kínai őstörténeti források tanulmányozása, illetőleg a Pekingben létesítendő tudományos attasé állás tárgyában,⁸⁹ a Hadtudományi Bizottság, illetőleg a Hadtörténeti Közlemények felújítása ügyében,⁹⁰ és javasolta egy egyetemes történeti folyóirat megindítását.⁹¹ Ezekén kívül még számos kisebb-nagyobb történeti kérdés megválaszolását kellett végrehajtania.

Mindezek a speciális munkák megbontották a bizottság addig kialakult és egyenesirányban felfelé ívelő munkásságának egységét, és ehhez járult a XX. század elején annak a szükségnek a felismerése, hogy a változott viszonyok közt, a felmerült új történelmi követelmények sürgetővé teszik a TB feladatainak, működési terének új körvonalazását. Ez először 1905-ben merült fel, amikor szó volt a TB állami dotációjának

^{84a} Jegyzőkönyvek, 1883. február 1. és 1884. február 8.

⁸⁵ Iratai 22/1891.

⁸⁶ Iratai 22/1891 és 32, 34/1892 stb. az évi jelentésekben.

⁸⁷ Ld. tovább az évi jelentéseket.

⁸⁸ Iratai 32/1892.

⁸⁹ Iratai 32/1905.

⁹⁰ Iratai 19/1906.

⁹¹ Iratai 25/1911.

felemeléséről. A minisztérium hajlandó volt az emelésre, „ha a bizottság meggyőző okokkal s a történelmi kutatások terén reá váró feladatok nagyságával indokolná kérését”.⁹² Az indokolás kidolgozására ugyanekkor albizottság létesült, amely Fejérpataky Lászlót bízta meg az elkészítéssel. Ez nem történt meg. Fejérpataky László előadó szerint: „az előadó nem volt abban a helyzetben, hogy e megbízásnak eleget tegyen. Különben is a változott közviszonyok ez idő szerint nem nyújtván kilátást a bizottság kérésének teljesítésére, indítványozza, hogy e memorandum elkészítése későbbi időre halasztassék, mikor is az alapos megvitatás tárgyává lesz teendő”.⁹³ A bizottság a bejelentést tudomásul vette és az indokolást elfogadta.

Másodszor 1910-ben Csánki Dezső bizottsági elnök véli kívánatosnak, „hogy a bizottság jövőendő munkásságára nézve, részletes, tervszerű programot dolgozzon ki, aminek már igen becses előmunkálatai is vannak; igaz, hogy a bizottság dotációjának korlátolt volta és fennálló kötelezettségei ily tervszerű program megvalósítását egyelőre nem teszik lehetővé, de esetleg ily program alapján a bizottság elégtelen dotációjának kellő emelése lesz kieszközölhető.

A bizottság megvitatás után ez ügyben javaslatételre albizottságot küld ki, melynek tagjai: Csánki Dezső biz. elnök, Angyal Dávid, Békefi Remig, Borovszky Samu, Komáromy András, Tagányi Károly, Vécsey Tamás biz. tagok és Fejérpataky László biz. előadó. Ez albizottság munkálatainak elkészítésére határidőt nem állapít meg”.⁹⁴

Ez a program sem készült el és a bizottság az egyre szűkebbre szoruló anyagi keretek között és a több mint félszázaddal előbb megállapított feladatainak „vélt” teljesítése mellett folytatta munkálkodását.

Az ekkor elfogadott álláspont sajnálatosan meghatározta a TB egész tevékenységének további menetét, és nem engedte meg, hogy a bizottság nagyszabású új forráskiadványok létesítéséhez fogjon. Elvben kimondta ugyan a régi, illetőleg a folyamatban volt sorozatok kötetének folytatását és befejezését,⁹⁵ gyakorlatában mégis az egyénileg kiadásra felajánlott — legtöbb esetben persze fontos és hézagpótló — művek megjelentetését segítette elő. Igaz, hogy a jövőbeni fejlődésbe már beleszólt az első világháború kitörése is.

A háborús évek, az egyre emelkedő nyomdai árak, alig egy-két mű megjelentetését tették lehetővé. A háború után bekövetkezett súlyos gazdasági válság alatt — amelyben az Akadémia csaknem egész vagyonát elvesztette —⁹⁶ megbénult a bizottság működése is. 1923-ban a Vallás-

⁹² Jegyzőkönyvek, 1905. január 7.

⁹³ Jegyzőkönyvek, 1905. március 4.

⁹⁴ Jegyzőkönyvek, 1910. május 6.

⁹⁵ Iratai 15/1912.

⁹⁶ Ld. erről Berzeviczy Albert összefoglalását az Ak. Ért. 1925. 238. p.

és Közoktatásügyi Minisztériumtól kapott segély valamivel kedvezőbb helyzetbe juttatta a bizottságot, és így a régebben elkezdett művek kiadását folytathatta, újak megindítására azonban nem gondolhatott.⁹⁷

Ez a helyzet nem bizonyult tartósnak. Az 1920-as évek vége felé és a harmincas évek elején válságba került a TB. Költségvetése egyre kevesebb lett, forráskiadói tevékenysége megszűnt; már nem is a bizottság, hanem a Főtitkári Hivatal bonyolította le a kiadványok technikai műveleteit.⁹⁸ Egyre ritkultak a bizottsági ülések; volt olyan eset, hogy fél évig nem ülésezett,⁹⁹ és az ülések is kevés számúak, érdektelenek. Már nem a bizottság irányította a magyar törtéreti források kiadását; ezt a munkát a Magyar Történelmi Társulat vette át a *Fontes historiae Hungaricae aevi Recentioris c.* sorozat megindításával.¹⁰⁰

A hivatalos kormánykörök korábban oly jelentős támogatásának nyomát sem találjuk. Egyedül a gr. Vigyázó Ferenc-vagyonnak végrendetileg az Akadémiára hagyott várható öröksége táplálta a reményt az Akadémia és vele együtt a TB tevékenységének felélesztéséhez.

1928-ban, a főtitkár felhívására, készült egy előterjesztés arra, hogy az örökségből várható dotáció összege milyen mértékű legyen.¹⁰¹ Ebből az látható, hogy a bizottság ezekben az időkben is a régebben megindított vállalkozások folytatását, illőleg befejezését szorgalmazta.

Az Akadémia — régebbi hagyományaihoz híven — igyekezett a Vigyázó-vagyon felhasználásával anyagi alapjait szilárdná, jövedelmezővé tenni. Ezért bocsájtkozott perbe a végrendeletet megtámadó leszármazottakkal, ezért építette a Múzeum körút és Rákóczi út sarkán ma is meglévő hatemeletes egykori bérpalotát és ezért igyekezett rendezni a rákoskeresztúri és más helyen fekvő mintegy húszezer holdas birtokait. Ez több évi erőfeszítő munkát igényelt és emiatt még évekre elhúzódott a bizottságok dotációjának rendezése, általában a kiadványügyek gondozásának kérdése. Az ezekben az években a TB számára juttatott dotáció csak egy-egy munka megjelentetését, a régebbiek folytatásának egyes köteteit, és az állandó segélyezéseket engedte meg.

Áldásy Antal halála után Lukinich Imre vette át a bizottság előadói tisztét. Már első jelentésében fontos kérdésekre irányította a bizottság figyelmét. A bizottság hagyományainak szellemére hivatkozva, az egyes sorozatok folytatására illetőleg a csonkán maradt művek befejezésére

⁹⁷ Iratai 10/1922.

⁹⁸ Jegyzőkönyvek, 1934. április 16.

⁹⁹ Pl. 1933. október 16-a után az első ülés 1934. április 16., Jegyzőkönyvek, 1934. április 16.

¹⁰⁰ Az 1920-as évek elején indult meg a sorozat kiadása.

¹⁰¹ Iratai 7/1928.

utalt. Ilyen volt a Csánki Dezső halálával befejezetlenül maradt Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában c. mű folytatásáról szóló gondoskodás.¹⁰² A közeledő Rákóczi-évfordulóra figyelmeztetve, többféle javaslatot terjesztett az Igazgató Tanács elé, amely a javaslatok közül az Archivum Rakóczianum folytatása mellett foglalt állást. (Ez egyelőre halasztódott.) Lukinich Imre kezdeményezésére határozta el a bizottság az Anjoukori Okmánytár folytatását is, amit még Nagy Gyula gyűjtött és amelynek sajtó alá rendezésével Szentpétery Imrét és Eckhart Ferencet bízta meg.¹⁰³

Még élesebben tárta fel a TB forráskiadói munkájának hiányait és a bizottság másolatgyűjteménye használhatatlanságának ügyét az 1934. évi jelentésében. Ezután rövid fellendülés következett be a bizottság működésében, ami természetesen az anyagi viszonyok javulásával is összefüggött. Ismét megjelent a Magyar Történelmi Tár és a magyar történelem néhány kiemelkedő egyéniségének közeledő évfordulója — (II. Rákóczi Ferenc halálának 1935-ben 200., I. István király halálának 1938-ban 900. és Mátyás király születésének 1940-ben 500.) — arra készítette a bizottságot, hogy méltóképpen ünnepelje meg a centenáriumokat. Ekkor vetődött fel ismét az évtizedek óta szünetelő Archivum Rakóczianum folytatásának, majd a Szt. István és Mátyás király emlékkönyvek kiadásának gondolata.

Számba vette a TB mindazokat a sorozatokat és műveket, amelyek évtizedek óta csonkák, vagy befejezetlenek maradtak, és erőfeszítéseket tett kiadásukra. Így előkészületek történtek a Magyar Történelmi Emlékek folytatására és az első, vagyis az okmánytárak osztályában sajtó alá került a 41. és 42. kötet, Veress Endre: Carrilló Alfons levelezéseinek és iratai II., és Báthory István király levélváltása az erdélyi kormánnyal c. művek.

Ugyancsak a Monumenták sorozatában tervezte a bizottság — Szekfü Gyula javaslatára — Cserei Mihály kiadatlan műveinek és — Szittyai Dénes szerkesztésében — Arator (Szántó) István Erdélyről írt munkájának megjelentetését.¹⁰⁴ E két utóbbi kiadása a gyakorlatban már nem valósulhatott meg.

Kísérlet történt az Országgyűlési Emlékek folytatására is, amennyiben a bizottság a Magyar Országgyűlési Emlékek anyagának előkészítésével (Károlyi Árpád hagyatékának felhasználásával) Szabó Istvánt, az Er-

¹⁰² Az Országos Levéltár munkásai vállalták a munkát — Herczog József főigazgató irányításával, — Iratai 16/1934. és az Akadémia biztosította a kiadás anyagi alapjait. Iratai 13/1933.

¹⁰³ Iratai 13/1933.

¹⁰⁴ Jegyzőkönyvek, 1944. március 13.

délyi Országgyűlések anyagának kiadásával ismét Lukinich Imrét bízta meg.¹⁰⁵

A Török—magyarkori Történelmi Emlékek további részével Fekete Lajos foglalkozott; a Zsigmondkori Okmánytár összeállítására Mályusz Elemér vállalkozott. Régebben ugyan rendelkezett már a bizottság az Anjoukori Okmánytár VIII—IX. kötetének sajtó alá készíttetéséről, úgy látszik azonban, hogy szükséges volt újabb szerkesztő-változtatás és a választás Sinkovics Istvánra esett.¹⁰⁶

A TB második világháború előtti tevékenységéhez tartozik, hogy tervbe vette az 1848/49-i szabadságharc történetének megírását is, ami új irányvonalat jelentett. A munka előkészítésére albizottságot nevezett ki, Angyal Dávid, Gyalóky Jenő, Hajnal István, Jánossy Dénes, Madzsar Imre, Szegfű Gyula és Lukinich Imre tagokból.¹⁰⁷ Az erőfeszítések és tervek már nem mehettek teljesezésbe.

A felszabadulás után a TB munkájáról egyetlen jegyzőkönyv tanúskodik, amely az 1946. évi március 11-én tartott üléséről készült. Az előadó ezen az ülésen számolt be a bizottság másolatgyűjteménye megőrzésének módjáról, előterjesztette a további munkálkodás tervezetét és a személyi javaslatokat az új tagválasztásra. A munkatervben kiadásra ajánlotta mindazokat a munkákat, amelyek megvalósítását a bizottság közvetlenül a háború előtt előirányozta. Újabb programjának ismertetésére az alábbiakat közöljük a munkatervből:

„A TB nem elégedhet meg a régebbi sorozatok kiegészítésének és továbbfolytatásának elintézésével, hanem — számolva az új idők szükségleteivel — olyan kiadványok létesítését is tervbe vette, amelyek megfelelnek az Akadémiára háruló újabb követelményeknek.

Kíváncsnak tartja a Brüsszeli és a Londoni Okmánytár mintájára egy Moszkvai Okmánytár kiadását is, amely azokat az okleveleket tartalmazná, amelyek eredetije, vagy fordítása a moszkvai állami levéltárban található. Ebből a levéltárból a bizottság másolatgyűjteménye sok másolatot őriz, Supala Ferencről és Géresi Kálmántól, Mátyás király, II. Ulászló, Báthory István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi György és II. Rákóczi Ferenc korára vonatkozólag. Ezt a másolatgyűjteményt újabb kutatásokkal kellene kiegészíteni.

Kíváncsnak tartja, hogy azok a munkálatok, amelyek 1848-ban a jobágság eltörlésére és a közteherviselés elrendelésére vezettek, előzményeikkel együtt kiadassanak. Az 1848/49-i szabadságharc két év múlva

¹⁰⁵ Megelőzőleg, Szilágyi Sándor halála után e munka folytatására 1903-ban Pokoly József (Irtai 22/1903), majd 1912-ben Lukinich Imre kapott megbízást. (Irtai 15/1912.) (A feladatot egyikük sem teljesítette.)

¹⁰⁶ Jegyzőkönyvek, 1942. április 27. és október 19.

¹⁰⁷ Jegyzőkönyvek, 1942. október 19.

esedékes évfordulója egy ilyen kiadvány megjelenését feltétlenül indokolná...”

...„Időszerű volna és ezért a bizottság tervbe vette a magyar parasztság történetére vonatkozó iratanyag összegyűjtését abból a célból, hogy belőle megismerjük a magyar parasztság életét és sorsát a magyar történelem folyamán...”

...„A bizottság kívánatosnak tartaná továbbfolytatni azt a sorozatot, amely a külföldi egyetemeken tanuló magyarokra vonatkozó anyagot tartalmazta, idáig négy kötetben. S egyáltalában egy Monumenta Hungariae Paedagogica c. vállalat megindítását is fontolóra veszi...”

„Rendkívül sürgős volna a bizottság meggyőződése szerint az 1400 után kelt okleveleknek kivonatos közzététele sorozatos kiadványokban...”

A TB tervezte továbbá, legrégibb eredeti okleveleink hasonmás-kiadását, a legrégibb magyar nyelvű levelek betűhív közlését, a magyar cenzúrára és ezzel kapcsolatosan a magyar könyvkereskedelemre, a magyar könyvnyomdászatra vonatkozó iratok, általában a XVI. századi dicsélis conscriptióknak kiadását, az ezekben található gazdag politikai, népesség- és gazdaságtörténeti anyag miatt.

„Kelet-Európa története címen az úgynevezett kelet-európai nemzetek vagy államok története volna megírandó — folytatta a tervezet ismeretetését az előadó —, amely megvilágítaná azt a hatást, amelyet az egymás mellett évszázadokon át élő népek egymás életformáira és történetük fejlődésére gyakoroltak.”¹⁰⁸

A TB a munkatervbe szereplő feladatokat részletes ütemtervbe is felvette.¹⁰⁹

A bizottság munkálkodása még 1949-ig folytatódott,¹¹⁰ erre az időszakra azonban az Akadémia Könyvtárának Kézirattárában levő, jelenlegi akadémiai iratanyagban nem találtunk adatokat. A régi TB tevékenysége tehát 1949-ben ért véget, amikor az egész Akadémiával egyidőben átadta helyét egy újabb szervezeti keretek között és új feladatokkal induló bizottságnak.

*

A TB közel egy évszázados működése a magyar történetírás szempontjából igen jelentős. Nincs az Akadémiának még egy bizottsága, amely

¹⁰⁸ Iratai 1/1946.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Dr. Ember Győző akadémikus szóbeli közlése nyomán tudunk róla, hogy a bizottság többször ülésezett, és különféle ügyekkel foglalkozott, egészen 1949-ig. Ekkor az egész Akadémia átszervezése kapcsán automatikusan feloszlott.

olyan szolgálatokat tett volna a magyar tudomány ügyének, mint a Történettudományi Bizottság. Munkálkodásának döntő bizonyítéka az a közel 400 kötet, amelyben a magyar történelem forrásainak egész sorát tárta fel a kutatás számára. Emellett egy időben a magyar történetkutatás legjelentékenyebb központja volt; irányította a kútfőkiadást, gyűjtötte a magyar történelem forrásanyagát, és megbízások, pályázatok útján gondoskodott fontos történeti problémák megoldásáról is. Több mint félszáz azoknak az egyéni műveknek a száma, amelyek megjelenését a bizottság segítette elő, és jelentős összegeket fordított az egyes folyóiratok, sorozati művek, társaságok támogatására.¹¹¹

¹¹¹ A TB gondozásában és támogatásával megjelent kiadványok jegyzékét a 3. sz. mellékletben adjuk.

III. A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG IRATAI

A TB másolatgyűjteményét és iratanyagát nagy veszteség érte a második világháború alatt. A palota sérülése az iratokat is érintette. A háború után — amikor arra lehetőség volt — a másolatgyűjtemény számbavétele azonnal megindult. A munkát még Lukinich Imre szakszerű vezetése alatt végezték a Kézirattár, illetőleg a bizottság munkatársai.

A bizottság iratainak rendezésére és feldolgozására azonban nem került sor. (Ez mostanáig feldolgozatlan maradt.) Némi előmunkálatai voltak ugyan az iratok rendezésének is, amennyiben Lukinich Imre kiválasztotta a bizottság jegyzőkönyveit az iratoktól, majd évről-évre rakta és borítékkal látta el. Ez a rendezés 1934-ig terjedt, amikor a másolatgyűjtemény katalógusának elkészítéséhez gyűjtötte Lukinich az adatokat. 1934-től (és az előző évekhez pótlólag előkerült iratokat) az anyagot mi rendeztük, csoportosítottuk és az összes iratokat jegyzékbe, *iktatókönyvbe* foglaltuk.

A rendezőmunkánál kitűnt, hogy az 1936—1949 közötti iratanyagnak csak egy része van meg és az 1946—1949 közötti évek irományai teljesen hiányoznak.

Feltételezhető, hogy az utolsó tizenhárom év iratanyagának egy része a jövőben még előkerül (esetleg az új akadémiai levéltár anyagaiból, amely ma még nem tud számot adni, milyen régi anyagok találhatók állományában), ennek a valószínűsége azonban igen kevés.

A rendezett és iktatott iratok hét dobozt töltenek meg. A rendezésnél az iratokat négy főcsoportba osztottuk. Az iktatás — a rendezésnek megfelelően — szintén a négy főcsoport szerint történt. A főcsoportokat római számmal jelöltük.

Az I. főcsoport tartalmazza a Történettudományi Bizottság üléseiről készült „Jegyzőkönyveket” 1854—1946-ig, összesen mintegy 557 darabot. A jegyzőkönyveket Lukinich Imre kezdeményezése után évenkénti csoportosításban hagytuk és az iktatókönyvben feltüntetettük az egy-egy évben történt ülések, illetőleg a jegyzőkönyvek dátumait.

(Megjegyezzük, hogy csak a meglévő jegyzőkönyveket iktattuk és

nem tüntettük fel a hiányokat, valamint beiktattuk a nem letisztázott és a ceruzával írott vázlatos jegyzéseket is.)

A II. főcsoport — és ez a legterjedelmesebb rész — a bizottság „*Ira-tait*” tünteti fel, ugyancsak évenkénti csoportosításban, szintén 1854—1946 között. Az ebben a csoportban meglévő iratok, rendszerint kapcsolódnak a bizottság ülésein tárgyalt ügyekhez, ezért egy-egy év iratainak vizsgálatánál ajánlatos a jegyzőkönyveket is áttekinteni. Legtöbbszörre az egyes évek végén helyeztük el a bizottság évi működéséről az előadó által készített összefoglaló jelentéseket. (A bizottság működésének szabályai szerint, minden évben jelentést kellett tennie a Történettudományi Osztálynak, illetőleg az Akadémiának. Ez az összes ülést jelentette.)

Minden év jelentése azonban nem található meg az iratok között. Vagy nem készült el, vagy az évek során, a különféle események kapcsán megsemmisült.

Az iratok közt tekintélyes, mennyiségüknél fogva is külön értékkel bírnak a TB-hoz kiadásra benyújtott kéziratos művekről készült bírálati vélemények vagy jelentések (ezek jegyzékét a 4. sz. mellékletünkben adjuk), amelyek tükrözik a bizottság több vezető tagjának történelemszemléletét. Találunk az iratok között szakvéleményeket (Czech János, Jászay-féle gyűjtemények, Pesty Frigyes hagyatéka stb.), amelyek egyes akadémikusi hagyatékok megvásárlása előtt készültek az iratok értékéről, tudományos becséről, és így az Akadémia Kézirattára történetének megírásához is szolgálat adatokat az e témával foglalkozó kutató számára.

A III. főcsoportba azokat az irományokat soroltuk, amelyek ugyan a TB működése következtében jöttek létre, de egyrészt jellegüknél fogva nem tartoznak szorosan az egyes évek iratai közé, másrészt tömegüknél fogva nagyobb egységet alkotnak. Ezt a csoportot „*A magyar és erdélyi országgyűlési emlékek gyűjtésével kapcsolatos iratok*” címen illesztettük be az iktatókönyvbe.

A bizottság működésének tárgyalásánál utaltunk a Monumenták országgyűlési emlékek sorozatának utólagos megindítására. Ennek a munkának a szervezésére a TB-on belül albizottság alakult, Horváth Mihály, Salamon Ferenc és Szilágyi Sándor bizottsági tagokból.¹¹² Az albizottság előbb elvileg meghatározta az összegyűjtendő anyag jellegét és azt a kort, melyet tüzetesebben kutatni kívánt. Majd különféle gyakorlati intézkedéseket javasolt, melyeket az Akadémia is jóváhagyott. Az egyik javaslat egy belügyminisztériumi körrendelet kiadását indítványozta a megyei, városi törvényhatóságokhoz és a káptalanokhoz. Ennek lényege az volt, hogy a

¹¹² Jegyzőkönyvek, 1871. április 28.

levéltárunkban lévő országgyűlési iratok jegyzékét állítsák össze és küldjék be az Akadémiának. A körrendelet az Akadémia felterjesztése folytán meg is jelent.¹¹³ Eredményeképpen került a Történettudományi Bizottsághoz a mintegy 132 egységet kitevő jegyzék, amelyeket a városok és megyék betűrendjében iktattunk.¹¹⁴

A IV. főcsoportban helyeztük el azokat az „Egyéb” irományokat, melyek az előbbi háromba nem illenek be; mint pl. a bizottság utalványkönyveit (sajnos hiányos), a másolatgyűjtemény régebbi elhelyezésére vonatkozó iratokat stb.

A TB összes irataiban való tájékozódás az IKTATÓKÖNYV segítségével történik. Használatát megkönnyíti a 74. lapon kezdődő betűrendes név- és tárgymutató.

Az iktatókönyvben való eligazodás céljából a könyv belső borítólapján feltüntettük az egyes főcsoportok dobozonkénti elhelyezését és iktatókönyvbeli lap számát. (Folio számozás történt.)

¹¹³ Száma 14141/1871. Ld. erről Székesfehérvár jelentését, Iratai III/22.

¹¹⁴ Ennek az anyagnak az ismertetése megjelent az Ak. Ért. 1888. évi kötetében 203—205. p. Zichy Antaltól.

IV. MELLÉKLETEK

1. A Történettudományi Bizottság évi budget-je 1871-től.
2. A Történettudományi Bizottság munkatársai.
3. A Történettudományi Bizottság kiadásában és támogatásával megjelent művek.
4. A Történettudományi Bizottság irataiban a művekről készült bírálatok, jelentések.

1. A Történettudományi Bizottság évi budget-je 1871-től¹¹⁵

1871	12 000 forint	1905	35 452 korona
1872	20 000 „	1906	32 025 „
1873	20 000 „	1907	28 709 „
1874	15 000 „	1908	32 439 „
1875	15 000 „	1909	32 464 „
1876	15 000 „	1910	22 624 „
1877	15 000 „	1911	22 000 „
1878	15 000 „	1912	22 000 „
1879	13 000 „	1913	32 639 „
1880	13 000 „	1914	23 665 „
1881	13 000 „	1915	30 432 korona
1882	13 000 „	1916	42 049 „
1883	12 000 „	1917	22 096 „
1884	12 000 „	1918	23 466 „
1885	12 000 „	1919	23 890 „
1886	12 000 „	1920	22 194 „
1887	11 000 „	1921	149 881 „
1888	12 000 „	1922	619 000 „
1889	12 000 „	1923	1 148 000 „
1890	14 399 „	1924	2 800 000 „
1891	13 631 „	1925	65 712 350 „
1892	14 951 „	1926	171 500 000 „
1893	13 136 „	1927	15 670 pengő
1894	15 389 „		(141 500 000 korona)
1895	15 861 „	1928 I. félév	13 420 pengő
1896	16 333 „	II. „	13 670 „
1897	14 576 „	1929 I. „	15 800 „
1898	10 400 „	II. „	20 100 „
1899	10 000 „ azaz	1930 I. „	3 600 „
	28 743 korona	II. „	5 360 „
1900	24 296 „	1931 I. „	—
1901	31 830 „	II. „	6 362 „
1902	31 455 „	1932 I. „	1 750 „
1903	26 207 „	II. „	2 000 „
1904	30 130 „		

¹¹⁵ Az adatokat az Akadémia Almanachjaiból, Értesítőiből és a TB jegyzőkönyveiből állítottuk össze.

1933 I. félév	3 000 pengő	1939 I. félév	1 250 pengő
II. „	2 240 „	II. „	1 250 „
1934 I. „	750 „	1940 I. „	5 250 „
II. „	8 240 „	II. „	2 500 „
1935 I. „	8 250 „	1941 I. „	2 250 „
II. „	13 000 „	II. „	1 750 „
1936 I. „	13 250 „	1942 I. „	1 750 „
II. „	7 775 „	II. „	1 750 „
1937 I. „	2 250 „	1943 I. „	4 750 „
II. „	7 750 „	II. „	3 750 „
1938 I. „	2 250 „	1944 I. „	3 777 „
II. „	4 250 „		

A táblázathoz szükségesnek látszik néhány megjegyzést tenni. A TB-nak juttatott országos dotáció 1870-től általában 15 000 forint volt; ez az összeg emelkedett, a különböző alapítványokkal, vagy csökkent, amikor az Igazgató Tanács a Minisztérium javaslatára a bizottságnak juttatott összeg terhére utalványozott bizonyos összeget más bizottságok számára. Ilyen volt pl. 1877-ben az Akadémia Könyvkiadó Bizottságának 2000 (Jegyzőkönyvek, 1876. dec. 16.), 1879-ben az Irodalomtörténeti Bizottságnak nyújtott szintén 2000 Ft. (Jegyzőkönyvek, 1879. febr. 7.) 1890-től az évi dotációhoz csatolták az előző évi el nem költött maradványt is, így az összegeknél látható ingadozás részben ebből, részben az időközben a történeti forrásművekre tett alapítványok (többek között a Flór, Vigyázó Sándor stb.) kamatainak a dotációhoz csatolásából ered. 1890 előtt ugyanis az el nem költött összegeket mindig az Akadémia alaptőkéjének fizették vissza. 1897-től évi 10 000 Ft volt a dotáció (Irtai 37/1897.), 1899-ben a forintot korona-ra számították át (a 10 000 Ft = 28 743 korona), ettől kezdve koronaértékben tüntették fel az összegeket. Az új század első évtizedében határozott visszaesés mutatkozik a kiadványokra előírányzott összegek felhasználásában. Kevés kivételtől eltekintve, minden évben maradt felesleges összeg; 1908, 1909 és az 1913-as években pl. több mint 10 000 korona az előző évi maradvány. (Jegyzőkönyvek, 1908. márc. 7., 1909. okt. 8., 1913. ápr. 11.) Az első világháborús évek, az utána következő infláció, nem maradt hatás nélkül a bizottság anyagi ellátottságára sem, majd az éppen csak meginduló fejlődést megakasztotta előbb a harmincas évek gazdasági válsága, később a második világháború. 1931-től kezdve a TB anyagi ellátottsága olyan minimális volt, hogy abból bármit tenni is, szinte lehetetlen volt. Tudta ezt a bizottság is, ezért történt meg, hogy 1931-ben a folyósított összeg nagy részét átengedte a Történettudományi Osztály gondozásában megjelenő Történelmi Szemle 1930. évfolyamának megjelenésére. (Irtai 15/1931.) Már előbb, 1926-ban is a TB költségvetése terhére történt a folyóirat kiadása. (Irtai 10/1926.) Ezenkívül a bizottságnak nem volt szerepe a folyóirat kiadásában. Az 1932. évi összegből az 1924-ben elhalt Nagy Gyula akadémikus nélküli családját segélyezte a bizottság (Jegyzőkönyvek, 1932. nov. 12.), és az 1933. I. félévre kapott teljes összeget átutalták Hóman Bálintnak a *Scriptores Rerum Hung. Seac, XI—XIII. c.* és a megindítandó kritikai forráskiadványsorozat támogatására. (Jegyzőkönyvek, 1932. nov. 12.) 1935 második felétől kezdve 1938-ig az utalványozott nagyobb összegeket a Szent István-émlékkönyv, az 1940 első felében kiutalt 5250 pengőből 4000 pengőt a Mátyás királyról szóló művek kiadására fordította a bizottság.

2. A Történettudományi Bizottság munkatársai¹¹⁶

Elnökök

B. Eötvös József	1856—1871
Horváth Mihály	1871—1878
Csengery Antal	1878—1880
Ipolyi Arnold	1880—1886
Fraknói Vilmos	1886—1895
Szilágyi Sándor	1895—1899
Thaly Kálmán	1899—1909
Csánki Dezső	1909—1933
Angyal Dávid	1933—1943
Szentpétery Imre	1944—1949

Előadók

Toldy Ferenc	1854—1875
Fraknói Vilmos	1875—1880
Pesty Frigyes	1880—1889
Fejérpataky László	1889—1914
Áldásy Antal	1915—1932
Lukinich Imre	1932—1949

Tagok

Acsády Ignác	1891—1907	Bruckner Győző	1932—1949
Áldásy Antal	1912—1932	Csánki Dezső	1891—1933
Alföldi András	1940—1949	Csengery Antal	1859—1880
Angyal Dávid	1907—1943	Csontos János	1889—1918
Ballagi Aladár	1891—1928	Czech János	1854—1854
Barabás Samu	1910—1940	Darkó Jenő	1915—1940
Békefi Remig	1899—1924	Deák Farkas	1880—1888
Berzeviczy Albert	1909—1936	Deér József	1946—1948
Bolgár Elek	1946—1949	Domanovszky Sándor	1913—1949
Borovszky Samu	1899—1912	Eckhart Ferenc	1928—1949

¹¹⁶ Az elnökök és előadók neve melletti évszámok a tisztségviselés tartamát jelzik, a tagok neve mellett a záróévszám az elhalálozási évet mutatja, kivéve az 1945 után időpontjelöléseket. 1949-ben az összes élő tagok tagsága az egész Akadémia átszervezésével egyidőben lejárt.

Ember Győző	1946—1949	Miskolczy Gyula	1934—1945
Eötvös József	1856—1871	Nagy Gyula	1888—1924
Érdy János	1854—1871	Nagy Imre	1873—1894
Fejérpataky László	1886—1923	Nagy Iván	1861—1893
Forster Gyula	1918—1932	Nagy Miklós	1931—1949
Fraknói Vilmos	1871—1924	Nyáry Albert	1874—1886
Gombos F. Albin	1925—1938	Nyáry Jenő	1901—1914
Gyalókay Jenő	1928—1945	Ortvay Tivadar	1907—1916
Hajnal István	1931—1949	Pauler Gyula	1875—1903
Hajnik Imre	1886—1902	Pesty Frigyes	1875—1889
Házy Jenő	1932—1949	Pilch Jenő	1922—1937
Herczog József	1932—1941	Podhradszky József	1854—1870
Hodinka Antal	1916—1946	Radvánszky Béla	1888—1906
Holub József	1919—1949	Repiczky János	1854—1855
Hóman Bálint	1916—1945	Salamon Ferenc	18 —1892
Horvát Árpád	1872—1894	Schönherr Gyula	1895—1908
R. Horváth Jenő	1910—1915	Simonyi Ernő	1871— ?
Horváth Mihály	1867—1878	Szabó Dezső	1932—1949
Illés József	1913—1944	Szabó István	1941—1949
Ipolyi Arnold	1870—1886	Szádeczky Kardoss Lajos	1907—1935
Iványi Béla	1916—1949	Szalay László	1855—1864
Jánossy Dénes	1940—1949	Szekfü Gyula	1925—1949
Jerney János	1854—1855	Szendrei János	1909—1927
József (Ágost) főherceg	1918—1945	Szentkláray Jenő	1904—1925
Karácsonyi János	1904—1929	Szentpétery Imre	1915—1949
Károlyi Árpád	1886—1940	Szilády Áron	1892—1922
Klebensberg Kuno	1922—1932	Szilágyi Lóránd	1946—1949
Knauz Nándor	1869—1898	Szilágyi Sándor	1868—1899
Knieszsa István	1940—1949	Tagányi Károly	1894—1924
Kollányi Ferenc	1907—1933	Takáts Sándor	1912—1932
Komáromy András	1895—1931	Thaly Kálmán	1867—1909
Kováts Ferenc	1919—1949	Thallóczy Lajos	1886—1916
Kováts Gyula	1893—1935	Toldy Ferenc	1854—1875
Lukinich Imre	1916—1949	Tóth Zoltán	1928—1949
Madzsar Imre	1925—1946	Váczy Péter	1940—1949
Majláth Béla	1891—1900	Vécsey Tamás	1893—1912
Mályusz Elemér	1931—1949	Wellmann Imre	1946—1949
Marczali Henrik	1893—1940	Wenczel Gusztáv	1854—1891
Márki Sándor	1918—1925	Wertheimer Ede	1910—1930
Markó Árpád	1934—1949	Zsilinszky Mihály	1907—1925
Melich János	1913—1949		

3. A Történettudományi Bizottság kiadásában és támogatásával megjelent művek¹¹⁷

<i>Magyar Történelmi Tár</i>			
	1855—1877		1—25 kötet
	1914—1934		26—28 „
<i>Magyar Történelmi Emlékek</i>			
I. osztály:	1857—1948		1—42 „
II. „	1857—1906		1—38 „
III. „	a) Magy. Országgyűl. Emlékek	1874—1917	1—12 „
	b) Erdélyi Országgyűl. Emlékek	1875—1898	1—21 „
IV. „	Diplomáciai Emlékek		
	a) Anjou korból	1874—1876	1— 3 „
	b) Mátyás király korából	1875—1878	1— 4 „
<i>Anjoukori Okmánytár</i>	1878—1920		1— 7 „
<i>Török—magyarkori Történelmi Emlékek</i>			
I. osztály:	Okmánytárak	1853—1874	1— 9 „
II. „	Török történetírók	1893—1908	1— 5 „
<i>Archivum Rakócianum</i>			
I. osztály:	Had- és belügy	1873—1935	1—12 „
II. „	Diplomatia	1871—1877	1— 3 „

Acsády Ignác: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. Bp., 1888.

Altmann, W.: Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds. Berlin, 1893. (20 példányt vásárolt a bizottság. Iratai 32/1893.)

Analecta Scepusii sacre et profani, III. Supplementuma. Szerk.: Weber Samu. Lőcse, 1908. (Szepes megyei Tört. Társulat évkönyve, XI. A megjelenést támogatja a bizottság. Iratai 28/1907. és 24/1908.)

Ballagi Aladár: XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon, 1709—1715. Bp., 1922. (Kjálmann József göteborgi tb. magyar konzul segítségével jelent meg. Iratai 12/1921.)

¹¹⁷ A jegyzékben csak azokat a műveket soroltuk fel, amelyek a bizottság dotációjából jelentek meg, vagy megjelenésüket a TB anyagilag támogatta. Nem szerepelnek tehát azok a művek, melyek az Akadémia Könyvkiadó Bizottsága (1872-ben alakult) gondozásában és költségvetése felhasználásával jelentek meg; vagy az Akadémia Főtitkári Hivatala irányításával készültek; valamint az 1867-ben megindított „Ertekezések a Történelmi Tudományok Köréből” sem, mivel ez a Történettudományi Osztály kiadványsorozata volt. A jegyzékben felsoroltakon kívül — ide nem számítva a másoltatásokra kiadott összeget —, még számos olyan vállalkozást, kutatást, anyaggyűjtést segélyezett a TB, melyek vagy nem jelentek meg, vagy jóval később láttak napvilágot. Közülük a jelentősebbeket a jegyzék végén ismertetjük.

- Bárczay Oszkár:** A heraldika kézikönyve. Bp., 1897.
- Báthory [István erdélyi fejedelem]** Etienne — roi de Pologne, prince de Transylvanie. Cracovie, 1935. (Közös kiadás a lengyel akadémiaival. Iratai 15/1931.)
- Beke Antal—Barabás Samu:** I. Rákóczi György és a Porta. Bp., 1888.
- Békefi Remig:** A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Bp., 1910.
- — A népoktatás története Magyarországon 1540-ig. Bp., 1906.
- Borovszky Samu:** Csanád vármegye története, I—II. Bp., 1896—1897.
- Bubics Zsigmond:** Esterházy Pál „Mars Hungaricusa”. Bp., 1895.
- Csánki Dezső:** Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, I—III. Bp., 1890—1897., V. Bp., 1913.
- Csóka J. Lajos:** Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám. Pannonhalma, 1936.
- Csoma József:** Magyar nemzetségek címerei. (Ez tulajdonképpen Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, I—III. Bp., 1900—1901. III. kötetének a második fele, amit Csoma József dolgozott fel.) (Iratai 22/1903.)
- — A magyar heraldika korszakai. Bp., 1913.
- Darkó Jenő:** Laonici Chalcocandylae historiarum demonstrationes, I—II. Bp., 1922—1927.
- Deák Farkas:** A bujdosók levéltára. Bp., 1883.
- — Gr. Thököly Imre levelei. Bp., 1882.
- — Magyar hölgyek levelei, 1515—1709. Bp., 1879.
- Demkő Kálmán:** A magyar orvosi rend története, tekintettel a gyógyászati intézmények fejlődése Magyarországon a XVIII. század végéig. Bp., 1894.
- Divéky Adorján:** A Lengyelországnak elzálogosított XVI szepesi város visszacsatolása 1770-ben. Bp., 1929.
- Domanovszky Sándor:** A szepesi városok árumegállapító joga, 1258—1570. Bp., 1922.
- — Kézai Simon mester krónikája. Bp., 1906.
- Eckhart Ferenc:** A Habsburg-Lotharingiai ház családi törvényei. Bp. [1929?]
- Fejérfpataky László:** Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Bp., 1885.
- — A királyi kancellária az Árpádok korában. Bp., 1885.
- — Magyar címeres emlékek. Monumenta Hungariae heraldica, I—III. (Kiadja a Magy. Heraldikai és Genealogiai Társ.) Bp., 1901—1902. és 1925. (Iratai 18/1900.)
- Fekete Nagy Antal:** A szepesség területi és történeti kialakulása. Bp., 1934.
- Fináczy Ernő:** A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában, I. Bp., 1899. II. Bp., 1902.
- Fraknói Vilmos:** Mátyás király levelei, I—II. Bp., 1893—1895.
- — Oklevéltár a magyar kir. kegyúri jog történetéhez, 1338—1776. Bp., 1899.
- — A magyar királyi kegyúri jog Szt. Istvántól Mária Teréziáig. Bp., 1895.
- Gelchich József—Thallóczy Lajos:** Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára, 1358—1525. Bp., 1887.
- Gindely Antal:** Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez, 1618—1625. Bp., 1890.
- Gombos F. Albin:** Középkori krónikások. (A bizottság 1908 és 1909-ben segélyezte e vállalkozást 1200—1200 Ft-tal. Jegyzőkönyvek, 1908. jan. 11. és dec. 5.)
- — Catalogus fontium historiae Hungaricae, I—III. Bp., 1937—1938.
- Hain Gáspár Lőcsei** krónikája. Kiadták: Bal J.—Förster J.—Kaufmann A., I—III. Lőcse, 1911—1913.
- Hajnik Imre:** A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. Bp., 1899.
- Hazai Okmánytár,** I—VIII. Bp., 1891. (Az 5. kötettől kezdve. Iratai 8/1873.)

- Hellebrant Árpád*: Diplomatariumok és monumenták az MTA Könyvtárában. Bp., 1908.
- Hodinka Antal*: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Bp., 1916.
- — A munkácsi görög-katolikus püspökség története. Bp., 1910.
- Hóman Bálint*: Magyar pénztörténet. Bp., 1916.
- — Szt. Lászlókor Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Bp., 1925.
- Ila Bálint*: Gömör megye, I—III. Bp., 1944—1946. (Csánki Dezső hagyatékából, a Hunyadiak kora folytatásaként.)
- Ipolyi Arnold*: Rimay János államiratai és levelezése. Bp., 1887.
- Iványi Béla*: Bártfa sz. kir. város levéltára, 1319—1526 I. Bp., 1910.
- Jedlicska Pál*: Adatok B. Pálffy Miklós, a győri hősnek életrajza s korához, 1522—1600. Eger, 1897.
- Karácson Imre*: A Rákóczi-emigráció török okmányai, 1717—1803. Bp., 1911.
- Karácsonyi János*: Szt. István király oklevelei és a Sylvester-bulla. Bp., 1891.
- — Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, I—III. Bp., 1900—1901.
- — A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Bp., 1902.
- — Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig, I—II. Bp., 1922.
- Király János*: Pozsony város joga a középkorban. Bp., 1894.
- R. Kiss István*: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549-től 1551. évi leveleskönyve. Bp., 1908.
- Kollányi Ferenc*: A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban. Bp., 1906.
- Kolosváry Sándor—Óvári Kelemen*: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye a XVI—XVIII. századból, I—VIII. Bp., 1885—1904.
- Komáromy Andor*: A magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Bp., 1910.
- Könyöki József*: A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. Bp., 1905.
- Köszeghy Pál*: Bercsényi házassága. Történeti ének 1695-ből. A Varsóban lévő eredeti kéziratról közli Thaly Kálmán. Toldalék: Actio curiosa. Magyar történeti színjáték 1678-ból. A Flóra-alapítványból kiadja az MTA Történettudományi Bizottsága. Bp., 1894. [Petrik G.: Magyar Könyvészet 1886—1900. 465. p.] (A Bercsényi házassága szövegét, a Történelmi Tárból megjelentből vették át.)
- Kubinyi Ferenc* (Ifj.): Magyar történelmi emlékek. I. Árpádkori oklevelek 1095—1301. Pest, 1867. II. Oklevelek Hont vármegyei magánlevéltárakból. I. rész. 1256—1399. Bp., 1888. (A II. kötetből 50 példányt vásárolt a bizottság. Iratai 18/1889.)
- Kuun Géza*: Relationum Hungarorum cum oriente historia antiquissima. I—II. Kolozsvár, 1893—1895. (100 példányt vásárolt a bizottság. Iratai 26/1894.)
- Lukinich Imre*: A B. Podmaniczky-család oklevéltára, 1351—1641. I—V. Bp. 1937—1943. (A Vigyázó-alapítványból.)
- — Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp. 1918.
- — Les éditions des sources de l'histoire hongroise, 1854—1930. Bp., 1931.
- — Az MTA Történettudományi Bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése. Bp., 1935.
- A magyar honfoglalás kútfői*. Szerk. Pauler Gyula—Szilágyi Sándor. Bp., 1901.
- Magyarországi török kincstári defterek, 1543—1699*. I—II. Ford.: Velics Antal, bevezette: Kammerer Ernő. Bp., 1886—1890.
- Majláth Béla*: A szőnyi béke okmánytára, 1642. Bp., 1885.
- Marczali Henrik*: Magyarország története II. József korában. I—III. és mutató. Bp., 1885—1888.

- Margalits Ede*: Horvát történelmi repertorium. I—II. Bp., 1900—1902.
- — Szerb történelmi repertorium. Bp., 1918.
- Mátyás Flórián*: *Historiae Hungariae fontes domestici*. I—IV. 1881—1885. (A IV. kötetet a bizottság adta ki.)
- Mihályi János*: Máramarosi diplomák a XIV—XV. századból. Máramarossziget, 1900.
- Molnár Aladár*: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Bp., 1881.
- Nádasdy Tamás* nádor családi levelezése. (Károlyi Árpád—Szalay József) Bp., 1882.
- Nagy Gyula—Thallóczy Lajos*: A XVI. sz. közgazdasága. (Nem jelent meg, de a bizottság előleget adott rá. Jegyzőkönyvek, 1880. dec. 11.)
- Nilles, Nicolaus*: *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani*. I—II. Oeniponte, 1885.
- Novák Mihály*: Zala vármegye az 1848/49-es szabadságharcban. Zalaegerszeg, 1889. (Petrik G.: Magyar könyvészet, 1886—1900. 624. p.)
- Nyáry Albert*: A heraldika vezérfonala. Bp., 1886. (Petrik G.: Magyar könyvészet, 1886—1900. 626. p.)
- Ortvay Tivadar*: Oklevelek Temes vármegye és Temesvár város történetéhez. I. 1183—1430. Pozsony, 1896.
- — Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig. I—II. Bp., 1882.
- Óváry Lipót*: Az MTA Tört. Bizottságának oklevélmásolatai. I—III. Bp., 1890—1901.
- — Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez, 1620—1626. Bp., 1886.
- Pesty Frigyes*: Az eltűnt régi vármegyék. I—II. Bp., 1880.
- — A magyarországi várispánságok története különösen a XIII. században. Bp., 1882.
- — Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. Bp., 1888. (Petrik G.: Magyar könyvészet, 1886—1900. 666. p.)
- — A szőrényi bánság és Szőrény vármegye története. I—III. Bp., 1878. (Kislingstein S.: Magyar könyvészet, II., 1876—1885. 343. p.)
- Radvánszky Béla—Závodszky Levente*: A Héderváry-család oklevéltára, I—II. Bp., 1909—1922.
- II. Rákóczi Ferenc* önéletrajza és „Egy keresztyén fejedelem áhításai”. (Grisza Ágost) Bp., 1876.
- Rupp Jakab*: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868. (Petrik G.: Magyar könyvészet, 1860—1875. 322. p.)
- — Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre. I—III. Pest, 1870—1876.
- Schmidt (?)*: A szereti püspökség. (Bibliográfiákban nem találtunk adatokat. Segélyben részesült. Igazgató Tanács jelentése, 1886/87. 10. p.)
- Schrauf Károly*: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve, 1453—1630. (Magyarországi tanulók külföldön, IV.) Bp., 1902.
- Szabó Dezső*: A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Bp., 1909. (Iratok 24/1909. Petrik G.—Barcza I.: Magyar könyvészet, 1901—1910. 533. p.)
- Szabó Károly*: Régi Magyar Könyvtár. I. Bp., 1879. II. Bp., 1885. (Az I—II. kötetet segélyezte a bizottság. Jegyzőkönyvek, 1879. október 11. és Iratok 20/1884.)
- Szádeczky Béla*: I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása. I. Bornemissza Anna gazdasági napló, 1667—1690. Bp., 1911. (Kozocsa S.: Magyar könyvészet, 1911—1920. 376. p.)

- Szádeczky K. Lajos:** Báthori István lengyel királlyá választása, 1574—1576. Bp., 1887.
- — Izabella és János Zsigmond Lengyelországban, 1552—1556. Bp. 1888. (A hg. Czartoryski-alapítványból adta ki a bizottság.)
- — A székely határőrség szervezése, 1762—1764. Bp., 1908.
- — A csíki székely krónika. Bp., 1905.
- Szalay Ágoston:** Négyszáz magyar levél, 1504—1560. (Magyar Levelestár, I.) Pest, 1860.
- Szász Károly:** Gr. Széchenyi István és az Akadémia megalapítása. Bp., 1880.
- Szent István** emlékkönyv. I—III. Szerk. Lukinich Imre—Gombos F. Albin. Bp., 1938—1940.
- Szentkláray Jenő:** A dunai hajóhadak története. Bp., 1886.
- Szentpétery Imre:** A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei. Bp., 1916.
- — Oklevéltani naptár. Bp., 1912.
- — Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I—III. Bp., 1923—1943.
- — *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* I—II. Bp., 1937—1938.
- Szilágyi Sándor:** Bethlen Gábor levelei. (Különlenyomat a Történelmi Tárból. Segélyképpen 100 példányt rendelt a TB. Jegyzőkönyvek, 1885. április 10.)
- — Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. I—II. Bp., 1890—1891.
- — Levelek és okiratok I. Rákóczi György keleti összeköttetései történetéhez. Bp., 1883.
- — A linzi béke okirattára. Bp., 1885.
- — Bethlen Gábor fejedelem levelezése. Bp., 1886.
- — Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei. Bp., 1879. (Kislingstein, S.: Magyar könyvészet, II., 1876—1885. 35. p.)
- Szinnyei József:** Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium. I—II. Bp., 1874—1885. (3 db-ban.) (Az 1874-ben megjelent I. köt. segélyezte a bizottság.)
- Takáts S.—Eckhart F.—Szekfü Gy.:** A budai pasák magyar nyelvű levelezése. Bp., 1915.
- Thallóczy Lajos:** Oklevéltár Bosznia és Hercegovina történetéhez.
- Thaly Kálmán:** Eszterházy Antal kuruc generális tábori könyve. Bp., 1915.
- — De Saussure Cézárnak II. Rákóczi Ferenc fejedelem udvari nemesének törökországi levelei 1730—39-ből és följegyzései 1740-ből... Bp. 1909. (A Flór-alapítványból adta ki a bizottság. Jegyzőkönyvek, 1907. december 7.)
- — Ocskay László. Bp., 1880.
- — A Becsenyi-család története. I. Bp., 1885. II. Bp., 1887. III. Bp., 1892.
- Tóth Zoltán:** A német koronázási formula kard insigniója. (Székfoglaló értekezés német nyelvű kiadását segélyezte a bizottság. Iratai 26/1930.)
- Tóth-Szabó Pál:** A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Bp., 1917.
- A történeti Erdély.** (Kiad.: Erdélyi Férifak Egyesülete.) Bp., 1936. (Jegyzőkönyvek, 1936. november 16.)
- Vári Rezső:** Leonis Imperatoris Tactica, I—III. Bp., 1917—1919. és Bp., 1922.
- Viszota Gyula:** A Széchenyi-híd története. Bp., 1935.
- Wenzel Gusztáv:** Magyarország mezőgazdaságának története. Bp., 1887.
- — Magyarország bányászatának kritikai története. Bp., 1880.

Folyóiratok, sorozatok támogatása:

Adatok Zemplén vármegye történetéhez.
Keleteurópai Történelmi Szemle.
Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle.
Magyar Történelmi Életrajzok.
Történelmi Szemle.
Mutatók (öt kötet).

Jelentősebb művek megjelenését szolgáló egyéni kutatások támogatása

Acsády Ignác: A török hódoltság földrajza. (Ez a munka ilyen cím alatt nem jelent meg, noha a munka segélyezése így szerepel a TB jegyzőkönyvében 1895. november 30-án. Valószínűnek tartjuk hogy a Magyarország három részre oszlásának története 1526—1608. c. munkájához gyűjtött anyag támogatásáról volt szó.)

Doby Antal: Genealogiai kutatásai.

Domanovszky Sándor: A harmincadvám történetére vonatkozó kutatásai. (Megjelent: A harmincadvám eredete. Bp., 1916.)

Dőry Ferenc: XVIII. századi nemesi vizsgálatok. (A Flór-alapítványból segélyezte a bizottság. Iratai 25/1911. A munka a fenti címen nem jelent meg.)

Fekete Lajos: Külföldi gyűjteményekben található török defterek tanulmányozása.

Horváth Sándor: Magyar királyi pecsétek kiadásának előkészítése.

Kovács Nándor: Magyar Történelmi Tár indexe előkészítésére.

Thaly Kálmán: Ifj. Teleki Mihály naplója kiadására. (Nem jelent meg.)

Történeti bibliográfia előkészítő munkálataira, segélyezés: Lukinich Imre és Helebrant Árpád számára.)

Vetéssy László levelezésének kiadása

Vallenty Dezső: Rákóczi László naplója.

Zsigmondkori diplomáciai emlékek előkészítésére (Wenzel Gusztávnak).

Zsigmondkori Okmánytár előkészítésére (Fejérpataky Lászlónak).

Törökkori oklevelek összegyűjtésére (Zsinka Ferencnek).

4. A Történettudományi Bizottság irataiban levő történeti művekről készült bírálatok, jelentések (a művek szerzőinek betűrendjében)¹¹⁸

Szerző és cím	Bírálok	Kézirattári jelzet
<i>Acsády Ignác</i> : Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt	Deák Farkas	Iratai 16/1887.
<i>Anjoukori Okmánytár</i>	Thallóczy Lajos	„ 12/1887.
	Fejérpataky László	
	Hajnik Imre	„ 17, 18/1890.
<i>Barabás Samu</i> : Székely Oklevéltár	Lukinich Imre	„ 19/1930.
— — Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok	Acsády Ignác	
	Nagy Gyula	„ 19/1896.
<i>Bárczay Oszkár</i> : A heraldika kézikönyve	Tagányi Károly	„ 4/1896.
	Nagy Iván	„ 5/1896.
	Schönherr Gyula	„ 18/1896.
<i>Berzeviczy Albert</i> : Beatrix királyné életére vonatkozó okiratok	Fejérpataky László	„ 9/1912.
<i>Borovszky Samu</i> : Csanád vármegye története	Csánki Dezső	„ 6/1896.
	Tagányi Károly	„ 13/1897.
<i>Bruckner Győző</i> : A késmárki ev. kerületi lyceum pártfogásának története	Domanovszky Sándor	„ 5/1914.
<i>Bubics Zsigmond</i> : Esterházy Pál „Mars Hungaricus”	Békefi Remig	„ 4/1904.
<i>Csánki Dezső</i> : Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában	Pesty Frigyes	„ 12/1889.
<i>Csóka Lajos</i> : Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám	Angyal Dávid	„ 12/1935.
<i>Csoma József</i> : A magyar heraldika korszakai	Fejérpataky László	„ 16/1910.
<i>Deák Farkas</i> : A bujdosók levéltára	Fraknói Vilmos	„ 8/1881.
<i>Demkó Kálmán</i> : Az orvosi rend története Magyarországon...	Csánki Dezső	„ 19/1893.
<i>Divéky Adorján</i> : Zsigmond lengyel herceg budai számadásai	Áldásy Antal	„ 1/1913.
— — Az aranybulla hatása a lengyel jogra	Illés József	„ 2/1942.
<i>Domanovszky Sándor</i> : Kézai Simon mester krónikája	Csánki Dezső	„ 1, 25/1905.
	Karácsonyi János	„ 15/1904.

¹¹⁸ Olyan művek bírálata is szerepel a jegyzékben, melyek egyáltalán nem, vagy nem a TB kiadásában jelentek meg. A művek címeit a kéziratban levő címek szerint közöltük; ez az esetleges megjelenésig több munkánál változott.

<i>Szerző és cím</i>	<i>Bírálok</i>	<i>Kézirattári jelzet</i>
<i>Erdélyi László: Magyar művelődéstörténet</i>	Hóman Bálint	Iratai 1/1919.
<i>Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei</i>	Hajnik Imre	„ 16/1883.
<i>Fekete Nagy Antal: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása</i>	Mályusz Elemér	„ 3/1933.
<i>Fest Aladár: Fiume és az uszkókok</i>	Szilágyi Sándor	„ 4/1890.
<i>Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás tört. Mária Terézia korában</i>	Ballagi Aladár	„ 20/1901.
<i>Follajtár József: Pöstyén és környéke</i>	Vécsey Tamás	„ 28/1897.
<i>Fraknói Vilmos: Mátyás király levelezése</i>	Borovszky Samu	„ 2/1907.
— — Oklevéltár a magyar kir. kegyúri jog történetéhez	Csánki Dezső	„ 5/1892.
<i>Gindely Antal: Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása tört.-hez</i>	Fejérpataky László	„ 27/1897.
<i>Gyöngyössy László: Gyöngyös István és kora</i>	Nagy Gyula	„ 7/1889.
<i>Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt</i>	Szilágyi Sándor	„ 11/1889.
<i>Hóman Bálint: Magyar pénztörténet</i>	Áldásy Antal	„ 14/1914.
— — Szent László-kori Gesta Hungarorum	Vécsey Tamás	„ 25/1898.
<i>R. Horváth Jenő: A modern történelem bibliográfiája</i>	Domanovszky Sándor	„ 14/1915.
<i>Huszár Ferenc: Az erdélyi fejedelmi hatalom fejlődése 1542—1690</i>	Domanovszky Sándor	„ 1/1923.
<i>Iványi Béla: Bártfa sz. kir. város levéltára</i>	Áldásy Antal	„ 1/1920.
<i>Jakab Elek: Szentiványi Gábor jegyző-könyve</i>	Lukinich Imre	„ 2/1918.
— — Az utolsó Apafi	Békefi Remig	„ 19/1908.
— — A királyföldi viszonyok	Tagányi Károly	„ 14/1916.
— — Sándor Pál kapitihá és az erdélyi nemzeti fejedelemség utolsó évei	Fejérpataky László	„ 11/1892.
<i>Jedlicska Pál: Adatok B. Pálffy Miklós életéhez és korához</i>	Thaly Kálmán	„ 11/1892.
<i>Karácson Imre: Török történetírók (ford.)</i>	Salamon Ferenc	„ 5/1874.
— — Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai	Szilágyi Sándor	„
— — A Rákóczi-emigráció török okmányai	Acsády Ignác	„ 28/1893.
<i>Karácsonyi János: A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke</i>	Károlyi Árpád	„ 18/1895.
— — Szt. István király oklevele és a Sylvester-bulla	Károlyi Árpád	„ 5/1911.
— — Szt. Ferenc rendjének története.	Acsády Ignác	„ 6/1903.
— — Posthumus műve kiadásáról	Károlyi Árpád	„ 18/1907.
	Angyal Dávid	„ 11/1910.
	Fejérpataky László	„ 12/1901.
	Fejérpataky László	„
	Pauler Gyula	„ 27/1890.
	Kollányi Ferenc	„ 9/1921.
	Mályusz Elemér	„ 1/1937.

<i>Szerző és cím</i>	<i>Bírálok</i>	<i>Kézirattári jelzet</i>
<i>Károlyi Árpád</i> : Magyar országgyűl. emlékek	Nagy Gyula	Iratai 14/1888.
	Angyal Dávid	„ 7/1917.
<i>Király János</i> : Pozsony város joga a középkorban	Hajnik Imre	„ 15/1892.
	Hajnik Imre	„ 22/1893.
<i>Kohn Sámuel</i> : A zsidók története Magyarországon	Nagy Iván	„ 8/1882.
	Hajnik Imre	„ 12/1883.
	Vámbéry Ármin	
<i>Kollány Ferenc</i> : A magánkegyúri jog hazánkban a középkorban	K. Kováts Gyula	„ 5/1906.
<i>Kolozsváry Sándor—Óváry Kelemen</i> : Corpus statutorum municipalium	Hajnik Imre	„ 23/1883.
		„ 3/1889.
		„ 11/1903.
<i>Komáromy Andor</i> : A magyarországi boszorkányperek okmánytára	Békefi Remig	„ 22/1901.
		„ 13/1902.
		„ 16/1907.
		„ 5/1909.
<i>Komáromy András</i> : Gömör megye levéltára	Tagányi Károly	„ 23/1908.
<i>Kosutány Ignác</i> : A magyar pálosrend története	Tagányi Károly	„ 4/1897.
— — A keszthelyi inventárium	Nagy Gyula	
	Csánki Dezső	„ 26/1897.
<i>Križko Pál</i> : A körmöcbányai iskolák története	Ballagi Aladár	
	Majláth Béla	„ 3/1898.
<i>Krman Dániel</i> superintendens 1708—1709 oroszországi útjának leírása	Ballagi Aladár	„ 22/1892.
	Ballagi Aladár	„ 13/1893.
<i>Kun László</i> : A magyar ügyvédség története...	Hajnik Imre	„ 9/1894.
	Vécsey Tamás	„ 10/1894.
<i>Kuun Géza</i> : Relationum Hungarorum cum oriente historia antiquissima	Goldziher Ignác	„ 11/1894.
<i>Lukinich Imre</i> : Levelek és okiratok I. és II. Rákóczy György és Zsigmond lengyelországi összeköttetéseinek történetéhez	Acsády Ignác	„ 23/1905.
<i>Marczali Henrik</i> : Magyarország története II. József korában	Pauler Gyula	„ 17/1887.
<i>Margalits Ede</i> : Horváth—szerb okmánytár kiadásáról	Tagányi Károly	„ 34/1897.
— — Horvát történelmi repertorium	Tagányi Károly	„ 4/1899.
		„ 11/1900.
	Nagy Gyula	„ 24/1901.
— — Szerb történelmi repertorium	Melich János	„ 10—11/1915.
	Tagányi Károly	„ 4/1918.
<i>Meszlényi Antal</i> : A Jozefinizmus kora Magyarországon	Hajnal István	„ 8/1934.
	Eckhart Ferenc	„ 9/1934.
<i>Mihályi János</i> : Máramarosi diplomák	Nagy Gyula	„ 24/1901.
<i>Mikó Imre</i> : Erdély különválása Magyarországtól	Podhradszky József	„ 1/1859.

<i>Szerző és cím</i>	<i>Bírálok</i>	<i>Kézirattári jelzet</i>
<i>Miskovics Mózes</i> : Szt. István 1001. évi oklevele	Horváth Mihály	Iratai 5/1869.
<i>Mosonyi Lipót</i> : Buda védelmére vonatkozó hadtört. okmányok 1680—1685	Károlyi Árpád	„ 11/1917.
<i>Nagy Gyula</i> : Keczer Ambrus naplója	Pauler Gyula	„ 21/1892.
<i>Nilles Miklós</i> : Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani. I—II.	Szilágyi Sándor	„ 20/1883.
<i>Novák József</i> : A vránai perjelség	Hóman Bálint	„ 1/1919.
<i>Óváry-Avari Károly</i> : Gr. Teleki László életrajza	Lukinich Imre	„ 11/1942.
<i>Óváry Lipót</i> : Az MTA Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai	Károlyi Árpád	„ 15/1889.
	Thallóczy Lajos	
	Szilágyi Sándor	„ 24/1893.
	Borovszky Samu	„ 3/1901.
<i>Papp Alajos</i> : Az erdélyi közigazgatás és bíróság története	Eckhart Ferenc	„ 16/1930.
<i>Patrucco-féle Veteráni Frigyes</i> levelezése kiadásáról	Károlyi Árpád	„ 18/1907.
<i>Péchy Antal</i> : Alsó-Magyarország bányaművelésének története	Wenzel Gusztáv	„ 30/1883.
<i>Péchy Péter</i> : A Péchy-család története	Lukinich Imre	„ 2/1929.
<i>Pompéry Aurél</i> : Kossuth, Wesselényi és a jurátusok	Wertheimer Ede	„ 13/1911.
<i>Rácz Kálmán</i> : Az oroszországi csehszlovák légió története	Melich János	„ 13/1930.
<i>Radvánszky Béla—Závodszky Levente</i> : A Hédervári-család oklevéltára	Fejérpataky László	„ 8/1905.
	Barabás Samu	„ 4/1913.
<i>Schönwitszky Bertalan</i> : Az Árpád-kori hadoszlások, Az indictio	Holub József	„ 6/1920.
<i>Sipos Kamilló</i> : 1848—49-i bibliográfiai összeállításáról	Angyal Dávid	„ 4/1920.
<i>Schmidt Vilmos</i> : Episoden aus der Geschichte der Moldau	Thallóczy Lajos	„ 11/1890.
— — Romano Catholici per Moldoviam Episcopatus res Gestae. Anonymus	Wenczel Gusztáv	„ 22/1886.
<i>Szabó Dezső</i> : A magyar országgyűlések története II. Lajos korában	Marczali Henrik	„ 8/1909.
	Csánki Dezső	„ 16/1909.
<i>Szádeczky Béla</i> : I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása	Békefi Remig	„ 18/1906.
		„ 16/1907.
		„ 5/1909.
<i>Szádeczky K. Lajos</i> : A székely határőrség szervezése	Marczali Henrik	„ 19/1907.
— — Bethlen G. levelei Illésházi Gáspárhoz	Angyal Dávid	„ 16/1914.
— — Báthory István lengyel királlyá választása	Szilágyi Sándor	„ 10/1886.
	Thaly Kálmán	„ 10/1886.

<i>Szerző és cím</i>	<i>Bírálok</i>	<i>Kézirattári jelzet</i>
<i>Szádeczky K. Lajos:</i> Erdély története a nemzeti fejedelmek alatt	Pauler Gyula	Iratai 8/1898.
<i>Szentpétery Imre:</i> Oklevéltani naptár	Fejérpataky László	„ 6/1912.
— — Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke	Fejérpataky László	„ 2/1922.
<i>Szilágyi Sándor:</i> Erdély és az északkeleti háború	Radvánszky Béla	„ 9/1890.
— — Kemény János kora és fejedelemsége	Thaly Kálmán	„ 5/1891.
— — Erdélyi országgyűlési emlékek	Podhradszky József	„ 1/1859.
	Nagy Imre	„ 5/1888.
	Nagy Gyula	„ 6/1889.
	Salamon Ferenc	„ 6/1889.
— — Okmánytár II. Rákóczi György északkeleti diplomáciai összeköttetései történetéről	Radvánszky Béla	
<i>Thallóczy Lajos:</i> A Blagay-család oklevéltára	Thaly Kálmán	„ 8, 9/1890.
— — Alsószlavóniai okmánytár	Fejérpataky László	„ 4/1895.
— — A horvát véghelyek okirattára	Csánki Dezső	„ 23/1893.
	Fejérpataky László	„ 16/1910.
	Csánki Dezső	„ 21/1896.
	Nagy Gyula	„ 24/1901.
— — Jajcza története	Csánki Dezső	„ 21/1896.
	Barabás Samu	„ 4/1913.
<i>Thaly Kálmán:</i> A Bercsényi család története	Szilágyi Sándor	„ 14/1891.
<i>Tóth-Szabó Pál:</i> A cseh-huszita mozgalmak és uralom története	Szilágyi Sándor	„ 21/1891.
	Békefi Remig	„ 20/1911.
	Csánki Dezső	„ 20/1911.
	Aldásy Antal	„ 14/1914.
<i>Török történetírók</i> II. és III. köt.	Szilády Áron	„ 14/1895.
	Szilágyi Sándor	„ 14/1895.
	Károlyi Árpád	„ 9/1915.
<i>Turchányi Tihamér:</i> Rogerius mester síralmas éneke	Pauler Gyula	„ 18/1901.
<i>Vadász Pál</i> genealogiai művéről	Komáromy András	„ 1/1918.
<i>Veress Endre:</i> Basta György hadvezér levelezése és iratai	Károlyi Árpád	„ 8, 9/1906.
	Fraknói Vilmos	„ 18/1907.
<i>Veress Endre:</i> A páduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. 1264—1864.	Békefi Remig	„ 7/1910.
— — Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez	Károlyi Árpád	„ 15/1896.
— — Carillo Alfons jezsuita atya levelezése és iratai. II. köt.	Biró Vencel	„ 4/1942.
— — Lengyel—magyar vonatkozások	Madzsar Imre	„ 5/1942.
	Károlyi Árpád	„ 9/1902.
	Fraknói Vilmos	„ 17/1902.
<i>Viszonta Gyula:</i> A Széchenyi-híd története	Zelovich Kornél	„ 3/1934.
	Angyal Dávid	„ 4/1934.
<i>Vizkelety Imre:</i> A Cilleiek története	Schönherr Gyula	„ 3/1896.

<i>Szerző és cím</i>	<i>Bírálok</i>	<i>Kézirattári jelzet</i>	
<i>Wallentiny Dezső: Rákóczi László naplója</i>	Angyal Dávid	Iratai	7/1915.
		„	17/1916.
<i>Wenzel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaságának története</i>	Deák Farkas	„	19/1886.
<i>Wertner Mór: Árpádkori archontologia</i>	Nagy Imre		
	Nagy Gyula	„	6/1892.
	Fejérpataky László		

THE ACTIVITY OF THE COMMITTEE FOR HISTORICAL SCIENCES OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES (1854—1949)

The Committee for Historical Sciences is the oldest such body of the Hungarian Academy of Sciences. It was set up in 1854 with the objective of hunting up, collecting and publishing systematically historical relics and records, both foreign and Hungarian, relating to Hungary. The Committee's scope of activity and organization was formed in accordance with its objective.

The Committee's activity covered the following fields:

1. Starting *Magyar Történelmi Tár* (Hungarian Historical Collection), a periodical published irregularly, with the aim of promoting the knowledge of Hungarian historical sources, and of publishing minor sources. (In 12 items the study enumerates the themes of treatises and papers published in the periodical.) For a long time, the periodical, first published in 1855, played an important role in the Hungarian historiography. Between 1878 and 1911 it was edited and published jointly by the Hungarian Historical Society and the Committee under the title *Történelmi Tár* (Historical Collection). After 1911, however, it had been taken over again by the Committee but only a few volumes appeared in irregular intervals due to the Committee's embarrassed financial circumstances. The last issue appeared in 1934 as volume 28 of the *Magyar Történelmi Tár*, and with this the periodical died after an existence of eighty years.

2. *Publishing historical sources:*

- A) serial publications,
- B) monographs.

A) Simultaneously with the publication of Hungarian Historical Collection, the Committee for Historical Sciences also undertook the work of collecting and editing major historical sources. The first stage of the work involved the engrossment of documents and records found in foreign and Hungarian archives and libraries, and was carried out systematically. (In his work „A Magyar Tudományos Akadémia Törté-

nettudományi Bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése".) A guide to the collection of manuscripts and copies of the Committee for Historical Sciences of the Hungarian Academy of Sciences — Budapest, 1935), Professor Imre Lukinich described the work of engrossment, its antecedents and results, as well as the content of the collection, the present study, therefore, does not dwell upon this subject.)

The Committee's plan was to start the series *Monumenta Hungariae Historica* in three classes such as *Diplomataria*, *Scriptores*, and *Acta Diaetalia*. The Committee also planned to publish the series Historical Records of the Turkish Occupation of Hungary — *Török—Magyarkori Történelmi Emlékek* and *Magyar Levelestár* (Hungarian Archive).

Since the Committee's financial position had improved considerably, the first plans were later modified and completed. Thus *Acta Diaetalia* was divided into two parts: *Magyar és Erdélyi Országgyűlési Emlékek* (Records of the Hungarian and Transylvanian Diets), and later on a fourth class *Diplomáciai Emlékek* (Diplomatic Records) was also started in two parts:

- a) *Records of the Angevin Period*,
- b) *Records of the Age of King Matthias Corvinus*.

The series of sources was also supplemented by starting the edition of *Anjoukori Akmánytár* (Archive of the Angevin Period) and *Archivum Rákócziánium*;

B) In the late eighteen-seventies and the early years of the next decade, a change took place in the Committee's activity of editing and publishing historical sources. Having evaluated its work, the Committee found that — besides appreciating the results achieved — a profound change was needed in its editorial policy. Due to the extremely large amount of archival material, the publication of sources was impossible unless in monographic form. Thus was it that the publication of monographs began. Naturally, the publication of the major series was, at the same time, continued, although at a slower pace. Critical remarks by the members of the Academy on the works recommended to be published, were of a great help in the editorial work.

Although the Committee for Historical Sciences had to overcome a lot of difficulties during almost a century of its activity, its work should be considered fruitful. Nearly 400 volumes were published under the Committee's auspices, presenting a whole range of historical sources to the historical research. The Committee, at the same time, formed the most important centre of Hungarian historiography; directed the work of publishing historical sources; collected the sources; and by

conducting competitions for the authorship of certain works, it also encouraged the solution of important historical problems.

*

The study supplied data and information on the history of the Hungarian Historical Society and outlines the work of presenting the archival material of the Committee for Historical Sciences.

Four appendices to the study comprise:

1. The annual budget of the Committee for Historical Sciences from 1871.
2. Members of the Committee.
3. List of works published and sponsored by the Committee.
4. Critical remarks and reports on the individual works in the Archive of the Committee.

KÉPEK JEGYZÉKE

1. A Magyar Történelmi Emlékek előfizetésére szóló nyomtatott aláírási ív.
2. A Történettudományi Bizottság pénztári kimutatásának első oldala.
3. A Történettudományi Bizottság 1870. évi jelentése részlete.
4. Az országgyűlési emlékek összegyűjtésére kinevezett albizottság ülési jegyzőkönyvének részlete.
5. Ballagi Aladár ajánlata III. Károly és Mária Terézia korának művelődéstörténeti kidolgozására.
6. Teleki Mihály levelezése kiadására kötött szerződés utolsó oldala.

E soraimmal a Magyar Tudományos Academia által kiadandó

Magyar Történeti Emlékek

gyűjteményének *három évfolyamára* tíz-tíz forintjával aláírok, s mihelyt az előfizetésre felszólítottatom, ezt *) . . . . évre beküldöm.

Kelt

hó

1856.

4

*) *Egy, vagy két, vagy három!*

3/182.

A. Törtenelmi pénzár- bevételei s kiadásai
1853-ól kezdve — 1858-ig.

bevételek utja.	idő, hónap, nap	Tökepenéz	Kinnmarása	azaz itte gely	
				f	Kr
<u>1853</u>					
Május	19	Emich s Kungadylk hora" arából fizetése		1042	8
<u>1854</u>					
Július	31	Emich Kőnyváros befizetése		1000	
Auguszt	5	Ugyanaz befizetése		500	
Novemb	23	Ugyanaz befizetése		610	
"	"	Készletmi Kamasszlyen		27	30
<u>1855</u>					
Auguszt	31	Ugyanaz befizetése		400	
<u>1856</u>					
Jan.	11	Ugyanaz befizetése		877	30
"	"	Ar életele elhár fizetése 34/30 Kungyi készletmilyamassz 1/6-da		5	6
Novb	14	Gubel Kőnyvárosától 40 Kőre s Kungadylk hora"-ra		100	
Decb	19	Emich Kőnyváros befizetése		300	
<u>1857</u>					
Mart	19	Emich Kőnyváros befizetése		400	-
<u>1858</u>					
Február	13	Ar pénz s készletmilyamassz 3415 f. usán Kőre 34/31 Kőre 1/6-da		65	30 1/2
"	15	Ar budai " 1042 f 8 Kr usán Kőre 37/25 R. " 1/6-da		45	14 1/2
Május	29	Emich Kőnyváros befizetése s Kungadylk hora"-ra		3071	39
Oktober	9	Stöffer Ferdinand Kőnyváros befizetése		200	
"	11	Ugyanaz befizetése		200	
				<u>8842 37 1/2</u>	

Isolentis

II. M. Akadémiai Történelmi Bizottság
1870-iki működéséről

Az Akadémia Történelmi Bizottságának rendeltetése a hazai történet kiűforrásait — legyenek ezek történetiratok, okmányok, vagy diplomatiái aeták, vagy történeti szereplők feljegyzései, naplói, levelezései, melyek az illető korok eseményeiről és jelleméről, tanításokról, vagy a törvényhozás, a jog, az erkölcs történetére fényt vetnek — ittthon s a külsőoldón, könyv és levéltárakban kipróbálni, másoltatni vagy kivonni, s a történelem érdekében közzé tenni.

Mily gondolat és sikerrel jött leggyakrabban az eddig teendőkben a Bizottság, arról egyfelől a Bizottság kéziratsgyűjteménye tesz bizonyosságot, melyben nagy számú kéziratok állnak már is ~~hamarabb~~ történetírási munkák rendelkezésére, s melyek legnagyobb részt kiadásra vannak szánva; más felől mutatják a Bizottság kiadásai, melyekből 1869 végéig tehát a Bizottság tizenöt éves fennállása alatt öt kötet jelent meg, melyeket a Bizottság, a magus képviselőház könyvtára számára, annak méltós. Elnökének, mint évi járuléka 14-én át is nyújtott.

E lefolyt 1870-ik évben is a kiűforrás gyűjtés nagy élénkséggel folytatott. Később szerint Wenzel Gusztáv és Thaly Kálmán bizottsági tagok a kamarai levéltárban folytatták

1871

kok szerinti beltartalmairól nem lehetett biztos áttekinthetőséget nyernem.

Beszemél tehát, a netán általam dolgozandó monographia szoros értelemben vett címet és tárgyát nem határozhatom meg, csupán annyit mondhatok, hogy III. Károly és Maria Terézia korát művelődéstörténelmi szempontból oktatásaim feldolgozni. Kérjessek tehát az irodalomtörténet, nyomdászat és sztylogia. Iazon esetre, ha a műparra vonatkozó becsesebb anyagra akadnék: e tárgyat is felölelném.

Mintán a fentebbiekben volt szerencsém ajánlatomat előterjeszteni, mely tisztelettel vagyok

Budapestben, 1878. jan. 30.

a magyar tud. akademia
történelmi bizottságának
alázatos szolgálója

Dr. Ballagi Aladár

Ezen alappán, a valóság szerintem id. gróf Fülöp István a
 k. k. Magyar Tudományos Akadémia, részéről a Törvényhozás
 részéről, elvételre és előadásra, a Magyar Törvényhozás
 részéről, részéről pedig az ügyiratok előkészítésére, és a többi
 feladatra.

Ezen kérdésnek, ontatva felelősség felét, aláírások magu-
 lat formájában Budapesti k. k. Törvényhozás elnökségénél, és
 a fennmaradó feladatokat.

Ezen felelősség három példányban kiállítottatott fel-
 adatokat után két példányban k. k. Törvényhozás elnökségénél
 és két példányban.

Budapest, 1903. évi december hó 1. nap.

Dr. gróf Fülöp István

A Magyar Törvényhozás Törvény-
 részéről:

Előadó:

(Előadó)

A Magyar

Előadó

(Előadó, részéről)
 részéről
 részéről
 részéről

Dr. gróf Fülöp István

Törvényhozás

A Magyar Tudományos Akadémia részéről:

Előadó: Dr. gróf Fülöp István
 Törvényhozás

Dr. gróf Fülöp István
 mint a Magyar Törvény-
 hozás elnöke
 és mint a Magyar Törvény-
 hozás elnöke

TARTALOM

	Oldal
I. A Történettudományi Bizottság megalakulása, szervezeti keretei	3
II. A Történettudományi Bizottság működése:	
1. Magyar Történelmi Tár és Történelmi Tár	9
2. Forráskiadások	15
3. Új célkitűzések, monográfiák	21
4. A bizottság működésének megtorpanása, anyagi nehézségek	28
III. A Történettudományi Bizottság iratai	37
IV. Mellékletek:	
1. A Történettudományi Bizottság évi budget-je 1871-től . . .	43
2. A Történettudományi Bizottság munkatársai	45
3. A Történettudományi Bizottság kiadásában és támogatásában megjelent művek	47
4. A Történettudományi Bizottság irataiban a művekről készült bírálatok, jelentések	53
The activity of the Committee for Historical Sciences of the Hun- garian Academy of Sciences (1854—1949).	59
Képek jegyzéke	63

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI

1. Haraszthy Gyula: *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Bp. 1956.
2. Berlász Jenő—Szakmáryné Németh Mária: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának múltja és jelene*. Bp. 1956.
3. Csapodi Csaba: *A legrégibb magyar könyvtár belső rendje*. Bp. 1957.
4. Berlász Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*. Bp. 1957.
5. Haraszthy Gyula: *Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései*. Bp. 1958.
6. Gergely Pál: *Arany János és az Akadémia Könyvtára*. Bp. 1958.
7. Moravek Endre: *Die neuen ungarischen Bibliotheksnormen*. Wien, 1957.
8. Szakmáryné Németh Mária: *Az Akadémiai Könyvtár, mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*. Bp. 1958.
9. Gergely Pál: *Az Akadémia levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kézirattárában*. Bp. 1958.
10. Csapodi Csaba: *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1958.
11. Moravek Endre: *Kiadványtípusok a katalogizálás szempontjából*. Bp. 1958.
12. Szakmáryné Németh Mária: *A központi folyóiratcímjegyzék kérdései*. Bp. 1959.
13. Csaba Csapodi: *L'avenir des périodiques scientifiques*. La Haye, 1958.
14. F. Csanak Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Bp. 1959.
15. Moravek Endre—Weger Imre: *Magyar könyvészeti kifejezések kis orosz szótára*. Bp. 1959.
16. Csaba Csapodi: *Der geographische Begriff im Katalogsystem der Bibliothek*. Wien, 1959.
17. Csapodi Csaba: *A proveniencia elve a könyvtárban*. Bp. 1959.
18. Rásonyi László: *Stein Aurél és hagyatéka*. Bp. 1960.
19. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960.
20. Rózsa György: *A magyar társadalomtudományok az UNESCO kiadványaiban. — Les sciences sociales hongroises dans les publications de l'UNESCO*. Bp. 1960.
21. Gergely Pál: *Pápai Páriz-album a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
22. Gergely Pál: *Bartók Béla ismeretlen levelei a Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Bp. 1961.
23. Sarlócska Vince Ernő: *Bolyai János házassága a köztudatban és a dokumentumok*. Bp. 1961.

24. Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* Bp. 1961.
25. Moravek Endre—Weger Imre: *Abbreviaturae Cyrillicae.* Bp. 1961.
26. Rásonyi László: *A magyar keletkutatás orosz kapcsolatai.* Bp. 1962.
27. Tőkés László: *Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyvgyűjteménye és fotolaboratóriuma.* Bp. 1962.
28. Fráter Jánosné: „Nemzeti részvét emelte”. 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját. Bp. 1962.
29. Büky Béla: *Székely Bertalan hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában.* Bp. 1962.
30. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 2. Instituta scientifica.* Bp. 1962.
31. Méreiné Juhász Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban.* Bp. 1963.
32. Rózsa György: *The documentation of science organization as an emerging new branch of scientific information.* Bp. 1962.
33. Gergely Pál—Molnár Zoltán: *Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány repertórium. 1840—1960.* Bp. 1962.
34. Csapodi Csaba: *Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye?* Bp. 1963.
35. Tőkés László: *A mikrokártya és a kutatók.* Bp. 1963.
36. Büky Béla—Csengeryné Nagy Zsuzsa: *Székely Bertalan illusztrációi egy tervezett Petőfi-életrajzhoz.* Bp. 1963.
37. Gergely Pál: *Az Akadémia szerepe a pesti Nemzeti Színház létrehozásában.* Bp. 1963.
38. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 3. Instituta paedagogica.* Bp. 1963.
39. Josef György: *Die Goethe-Sammlung Balthasar Elischers in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.* Bp. 1963.
40. Rózsa György: *Részvételünk és lehetőségek a nemzetközi társadalomtudományi dokumentációban.* Bp. 1964.
41. Csapodi Csaba: *Beatrix királyné könyvtára.* Bp. 1964.
42. Rózsa György: *Hagyomány és korszerűség: az Akadémiai Könyvtár távlati fejlesztéséről.* Bp. 1964.
43. Büky Béla: *A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témaelemzési statisztikák készítése és alkalmazása.* Bp. 1964.
44. Csapodi Csaba: *Conservation of the Manuscript and Old book Collections at the Library of the Hungarian Academy of Sciences: methods and results (1949—1964).* Bp. 1965. — *Állományvédelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régi-könyv Gyűjteményében (1949—1964).*
45. Fráter Jánosné: *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865—1875).* Bp. 1965.

46. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 1. Instituta rerum publicarum.* Bp. 1965.
47. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 7. Instituta communicationis.* Bp. 1966.
48. Györgyi Sáfrán: *Lettres de Romain Rolland à Marianne Czeke dans la Bibliothèque de l'Académie des Sciences de Hongrie. — Romain Rolland levelei Czeke Marienne-hoz a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában.* Bp. 1966.
49. Moravek Endre: *Index acronymorum selectorum. Pars 4. Religio.* Bp. 1966.
50. Rózsa György: *A 140 éves Akadémiai Könyvtár.* (Előkészületben.)
51. Simon Mária Anna: *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata.* Bp. 1966.
52. Fráter Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottságának működése (1854—1949).* Bp. 1966.

Alak B/5 — Terjedelem $4 \frac{7}{8}$ (A/5) ív
Megjelenés 1966 — Példányszám 700

Felelős kiadó: az MTA Könyvtárának igazgatója
Bp. V., Roosevelt tér 9.

66844 MTA KESZ Sokszorosító
Budapest
F. v.: Szabó Gyula